

2000

Latv. Ned

Ž. UNAMS

**18. NOVEMBRIS
UN 15. MAIJS**

OTRAIS IESPIEDUMS

AR JAUNUZRAKSTĪTU DAĻU:

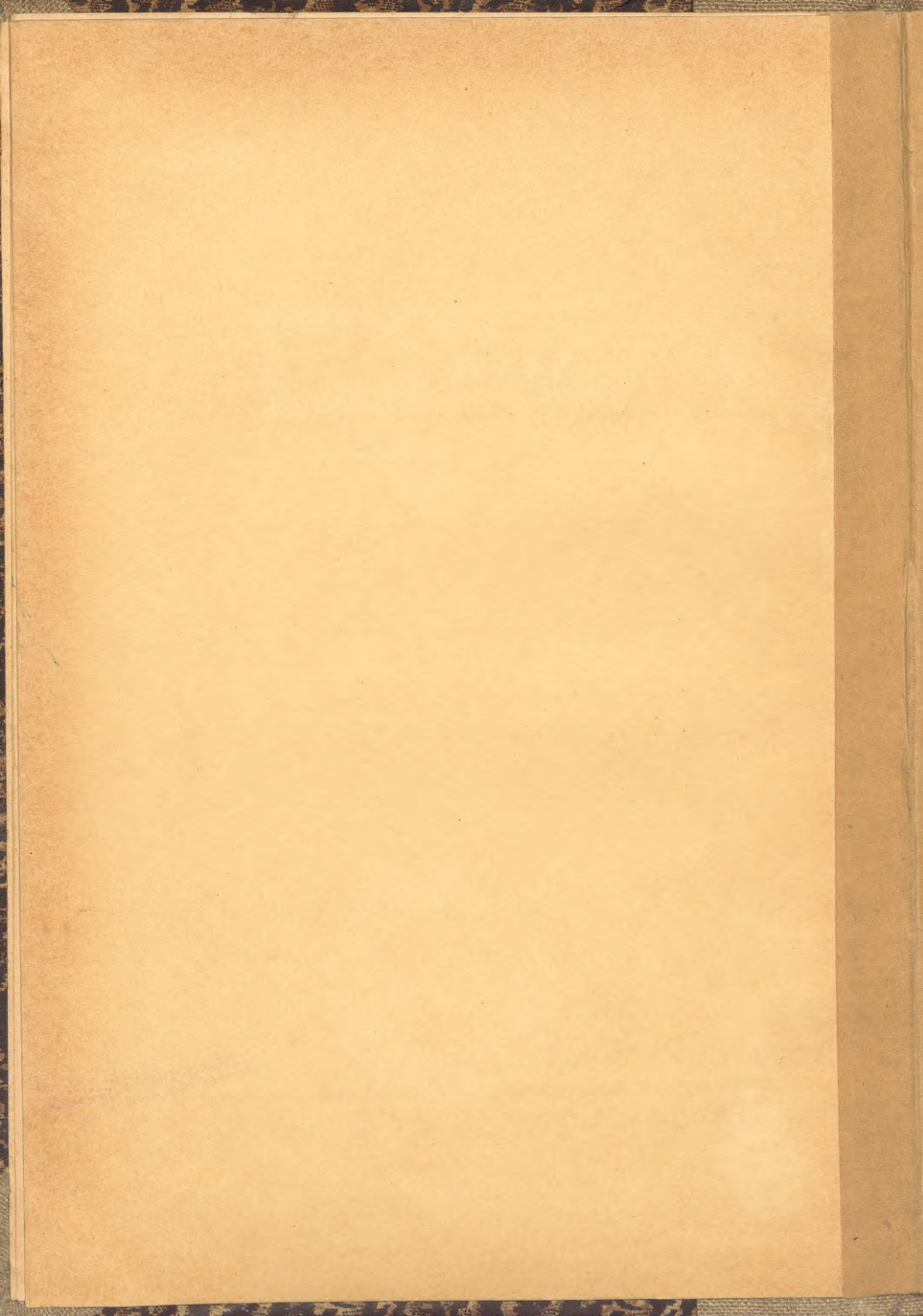
15. MAIJA LATVIJAS SASNIEGUMI

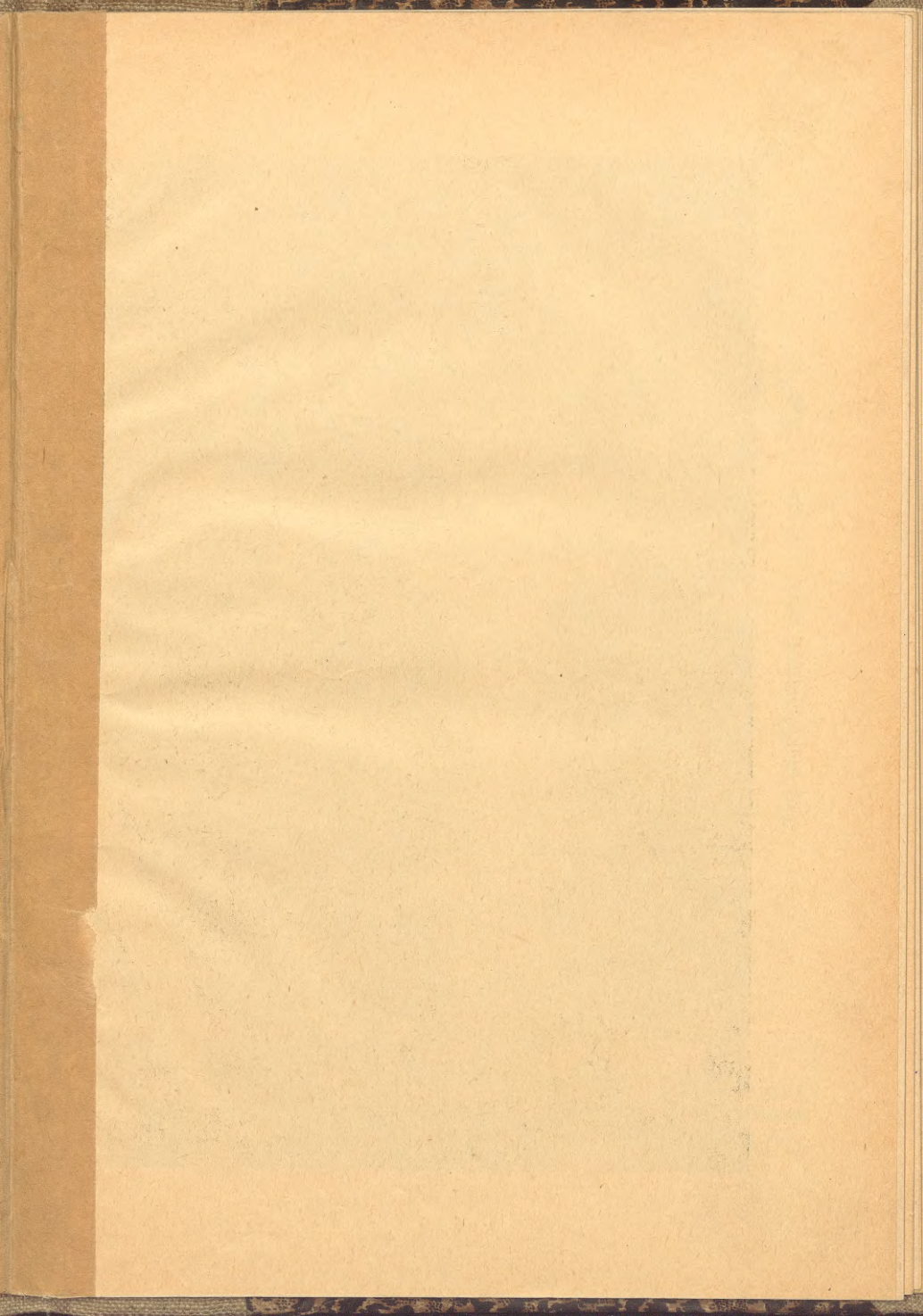
RĪGĀ

1936

VALTERA UN RAPAS AKC. SAB. IZDEVUMS

Latvijas valsts proklamēšanas akts.

B EB
9/4/23/25
Ž. UNAMS

Latv. Nod.

18. NOVEMBRIS
UN
15. MAIJS

OTRAIS IESPIEDUMS

AR JAUNUZRAKSTĪTU DAĻU

15. MAIJA LATVIJAS SASNIEGUMI

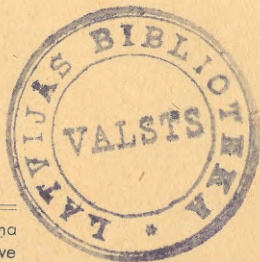
RĪGĀ

1936

VALTERA UN RAPAS AKC. SAB. APGĀDS

L. V. E.
№ 307726

~~Sf - 12958~~

E. Pipiņa un J. Upmaņa
grāmatu un nošu spiestuve
Rīgā, Marijas ielā Nr. 10

Priekšvārds 2. iespaidumam.

Pirms nepilniem diviem gadiem, sarakstot un laižot klajā šo brošūru, mums pārāk tuvu acu priekšā stāvēja 15. maija milzīgais lūzums latviešu tautas vēsturē. Mēs bijām redzējuši un varējām runāt par šī notikuma cēloņiem, par viņa dabisko nenovēršamību, — tāpat kā nekas nevar novērst dienas iestāšanos pēc nakts un pavasara sekošanu ziemai. Bet par 15. maija Latvijas izveidošanos mēs varējām runāt tikai vispārējās kontūrās, gan zinot, ka tautas vienības, vadonības un latvietības idejas ir liktas 15. maija kustības pamatos. Bet tagad 15. maija Latviju ir apspīdējušas jau divu vasaru un divu ziemu saules. Valsts vēsturē tas nepavisam nav garš laika sprīdis, tomēr 15. maija Latvija šai laikā ir pārvērtusēs tā, ka, ar parlamentārisko Latviju salīdzinot, viņu vairs pat pazīt nevar. Šais divos gados Latvijas — latviskās Latvijas ieguvumi un sasniegumi ir daudz lielāki nekā visā demokrātijas laikā. Un tāpēc tagad par šiem sasniegumiem var runāt ne vairs idejiskās kontūrās, bet kā par reāliem faktiem, uz kuriem ir celta un ceļas jaunā Latvija.

Tas nav bijis viegls roku darbs. Tas nav bijis arī brīnums, bet — grūta, neatlaidīga, sistematiska un līdz galam izdomāta darba rezultāts. Ka tikai šāds darbs var celt latvisko Latviju, to jau 1934. g. 18. maijā savā radio runā ir izteicis jaunās Latvijas galvenais celtniecības meistars — ministru prezidents Kārlis Ulmanis: „Mūsu priekšā grūts darbs — tā mēs teicām liktenīgajā stundā; darbs, kas sakrājiēs netikvien pēdējās nedēļās vai mēnešos, bet darbs, kas gaida darītājus jau gadiem: mums jāceļ

Latvijas valsts! Mēs izcīnījām Latviju, mēs strādājām savu darbu, bet mēs maz spējām strādāt tā, lai patiesi celtu un uzceltu savu valsti.“

Tai pašā runā ministru prezidents ir devis arī valsts progresa spožu apliecinājumu — „Mēs esam tie, kas iet uz priekšu, kuŗu ceļš ved tikai uz priekšu. Mūsu skats ir vērsts nākotnē, uz nākotnes darbiem, kas tiks strādāti jaunā garā.“

Mūsu valsts celšanas darbā šī iešana uz priekšu ir šodien tikpat strauja un veiksmīga, kā visus aizgājušos divus gadus, un tāda viņa būs arī turpmāk, tāpēc nav viegli paredzēt Latvijas uzplaukšanas un nostiprināšanās turpmākos apmērus, bet šodien mēs varam pavilkt strīpu tikai nepilnu divu 15. maija Latvijas panākumu gadiem.

Tāpēc laižot klajā šīs brošūras otro iespiedumu, viņai nāk klāt diezgan plaša jauna daļa (III.) — 15. maija Latvijas sasniegumi. Brošūras pirmās divas daļas par 18. novembri un 15. maija aktu še atstātas gandrīz tādā pašā veidā kā izpārdotajā pirmajā iespiedumā, lai šajā tekstā otrs izdevums neatšķirtos no pirmā, bet tikai — ar jaunuzrakstīto daļu.

Ž. Unams.

1936. g. aprīlī.

I.

18. novembris.

1. Valsts idejas pirmavoti.

18. novembris un 15. maijs ir gaišākās dienas latviešu tautas dzīvē. Šīs dienas ir kā tālu mirdzošas bākas, kas norobežo laikmetus un apgaismo un noskaidro tautas ceļus ilgiem gadu gājumiem.

18. novembris ir mūsu valsts dzimšanas diena, bet 15. maijā Latvija piedzīvoja jaunu atmodu un sāka degt iekšējas šķīstīšanās ugunīs.

Latvija dzima liela chaosa, šaubu, vērtību pārvērtēšanas un lielu cīņu laikā. Divdesmitā gadu simteņa pasaules kara lielie dārdi, kas kā milzīga zemes trīce samala pilsētas, valstis un gandrīz veselas tautas, Daugavas krastos pie Baltijas jūras pakāra jaunās valsts — Latvijas šūpuli.

Bet Latvija nav radusies nejaušu apstākļu sagādīšanās rezultātā. Ārējo apstākļu labvēlība tikai bija labs palīgs latvju tautas un viņas vadoņu noteiktai, negrozāmai un nesatricināmai gribai radīt savu valsti.

Politiskā vēsture jaunu valstu dibināšanos pazīst tikai sevišķos, ārkārtīgos apstākļos, kad pārveidojas vienas vai vairāku pastāvošo valstu politiskā iekārta un teritoriālās attiecības. Nerunājot par valsts formas — tīri juridiska jēdziena — izcelšanos, kā jaunu valstu rašanās momentus galvenām kārtām vār atzīmēt trīs: 1) kad kāda province atdalās no centrālās valsts varas un izsludina

savu neatkarību, kā piem. Ziemeļamerika savlaicīgi atdalījās no Anglijas, 2) kad uz nekultivētu zemes apgabalu izceļo civilizēti laudis un pēc laika tur nodibina savu patstāvīgu valsti, piem. būru valsts Afrikā, un 3) kad no nelielu valstiņu grupas rodas federatīva valsts vienība, kāda bija agrākā Vācija un sociālistisko padomju republiku savienība tagadējā Krievijā u. t. t. Latvijas valsts ir dibināta, izejot no pirmā momenta, līdzīgi vairākām agrākās Krievijas provincēm, kas, Krievijai sabrūkot, izsludināja savu patstāvību. Lielais pasaules karš šīm tautām nesa brīvību, kurai pirmo valstiskās attīstības iespēju deva Amerikas prezidenta Vudro Vilsona deklarētie tautu pašnoteikšanās principi. Bet valsts kā formāla vienība, kā socioloģiska un tiesiska parādība nevar dibināties un pastāvēt uz zila gaisa. Viņā nepieciešami vajadzīgi trīs konstitūtīvie elementi: tauta, teritorija un valsts vara. Bet kur bija šie elementi, kad vēsturiskie apstākļi latvju tautai virzījās uz austošās rīta blāzmas pusi, kad nedaudziem fantastiem Latvijas patstāvības un valstisko domu nācās celt gaismā? Mūsu tautas lielākā daļa kā bēgli klaiņāja pa Krieviju trūkumu ciezdami, vai arī smaka zem vācu okupācijas varas dzelžainās dūres. Bet Latvijas zeme bija patvarīgi sadalīta trijās daļās, Kurzemi bija jau gandrīz aneksējusi Vācija, no Vidzemes, kopā ar Igauniju un Baltijas jūras salām, Vācija gatavojās proklamēt sev pakļautu Baltijas valsti, bet Latgale skaitījās par Krievijas guberņu un neviena vara to negribēja atzīt par latvisku teritoriju. Bet valsts vienības simbols — vara? Tā vēl bija tikpat blāvaina, cik pati valsts iespējamības ideja. Un lūk, šai chaosā caur pārcilvēcīgiem pūļiem, neapskaužamiem, bet Dievu svētītiem darba apstākļiem, pamazām ar visas tautas negrozāmu iekšēju dziņu nodibinājās un izveidojās Latvijas valsts, kuŗu proklamēja 1918. g. 18. novembrī.

*
*
*

Bet 18. novembrim ir arī sava priekšvēsture. Tas ir tikai drusku vairāk kā pus gadusimteni garais, bet ļoti straujais latvju tautas attīstības gājiens līdz savai patstāvīgai valstij. Šai attīstības gaitā arī meklējami valsts idejas pirmavoti.

Pagājušā gadu simteņa vidū latvieši atradās vēl uz ļoti zemas attīstības pakāpes, jo viņi tad vēl nebija brīva tauta. Saimnieciski viņa bija kļaušu kārtā, administratīvi un tiesiski pakļauta muižas patvalībām. Pat kustības brīvības ārpus sava pagasta robežām latviešiem tad vēl nebija. Bet tad sākās latviešu tautiskā kustība, kuŗas vadošais un tautu modinātājs mērķis bija tas, ka latviešiem no apspiestas zemnieku šķiras jāklūst par tautu, līdzvērtīgu citām tautām. Šīs kustības ievadītājs un latviešu tautiskās cīņas uzsācējs bija Kr. Valdemārs, kuŗš savā studiju laikā Tērbatā (1854.—58.) nodibināja latviešu studentu vakarus, no kuŗiem izauga pirmie jaunlatvieši, kas sāka modināt tautu uz apzinīgiem nacionāliem centieniem. Kr. Valdemārs tautisko cīņu sāka ar atklātu latvietības demonstrējumu. Ieradies vāciskā gara citadelē Tērbatā, Kr. Valdemārs vizītkartei uz savām durvīm blakus studenta apzīmējumam pieraksta arī vārdu latvietis. Tas bija kas pavisam neparasts netikai vāciešiem, bet arī tiem nedaudzajiem latviešiem, kas Tērbatā studēja, bet kuŗu skaitīšanās par latviešiem bija ļoti problēmatiska. Šī Kr. Valdemāra vizītkarte ir sākums plašākai kustībai, kas cēla godā netikai latvieša vārdu, bet arī šī vārda nesēju tautu. Ap Kr. Valdemāru kā centrālo figūru sevišķi pulcējās studējošie un izglītotākie latvieši sešdesmito gadu sākumā, kad, uz Pēterburgu aizgājis, viņš sāka izdot savas „Pēterburgas Avīzes“.

Bet kad pirmie latviešu intelliģenti ar apbrīnojamu aktivitāti tautības ideju sāka paust arī pla-

šākām tautas masām, tūdaļ radās liela reakcija vācu muižniekos, toreizējos Baltijas pārvaldītājos. Un nu sākās cīņa, sākumā par tautības lietu, vēlāk par nacionālo jautājumu vispār un par saimniecisko un politisko stāvokli. Tā bija cīņa, kas turpinājās te pat sešdesmit gadus un savā noslēgumā izveidojās cīņā par Latvijas valsti, kas arī piepildījās, uzliekot vainagu Kr. Valdemāra sāktajam tautas modernāšanas darbam, lai gan tolaik viņa pusē bija tikai nelielais latviešu inteliģences pulciņš un tumša, neizglītota, saimnieciski un morālistiski nospiesta zemnieku masa, kuŗu vajadzēja padarīt no kārtas par tautu, vest pie saimnieciskas neatkarības un prāta apgaismības, lai tā kļūtu arī pie nacionālas pašapziņas. Bet šis kustības pretinieki bija Latvijā valdošā cittautiešu virskārta, kuŗas rokās atradās viss šejienes pārvaldes aparāts: policija un tiesa, baznīca un skola un piedevām vēl Krievijas valsts varas labvēlīgā aizsardzība. Un tomēr jaunlatviešu ievadītajai cīņai pret muižniecības feodālismu Baltijā bija labi panākumi, jo viņi noslēdza ciešu draudzību ar krievu tautībniekiem jeb slavofīliem, kuŗu rindās bija daudzi ievērojami vīri ar iespaidu valdības aprindās. Arī to mērķis bija cīnīties pret Baltijas vācu muižniekiem tāpēc, ka viņi kā cittautieši sāka ļoti jūtami iespieties Krievijas valsts amatos un ietekmēt Krievijas politiku. Jaunlatvieši ar Kr. Valdemāru priekšgalā un sadarbībā ar krievu tautībniekiem vispirms veicināja lielo sešdesmito gadu reformu izvešanu Baltijā un, no otras puses, gatavoja šo reformu uzņemšanai un pilnīgai izmantošanai arī latviešu tautu. Šīs reformas krietni uzlaboja latviešu stāvokli, jo 1860. gadā apstiprināja Vidzemes zemnieku likumus, 1863. g. deva zemniekiem tiesības iegūt īpašumā kroņa un privātmuižu zemes, izdeva arī likumu par kustības brīvību, kas zemniekiem piešķīra tiesību pāriet dzīvot uz citu vietu. Bet galvenais ir 1866. g.

19. februāra likums par Baltijas zemnieku pašvaldības un pašdarbības tiesībām pagastos. Ar šo likumu nodibinātā pagastu pašvaldības kārtība ar lielākiem vai mazākiem grozījumiem pastāvēja līdz Krievijas revolūcijai. Šis likums piešķīra tiesības būt par pilntiesīgiem pagasta sabiedrības locekļiem visiem pagastā pierakstītiem iedzīvotājiem — kā zemniekiem, tā arī citu kārtu pārstāvjiem.

Uz šo reformu sekām dibinādamies, latviešu tautībnieki varēja attīstīt lielu rosību latviešu tautas modināšanai. Tā izveidojās vairāki tautiskās kustības centri, radās vairāki pašreizējīgi šīs kustības vadoni, kuŗu visu viens vienīgs mērķis bija latviešu tauta, viņas apgaismošana, attīstība, saimnieciska nostiprināšanās. Galvenais politiski vadošais centrs no sešdesmito gadu beigām līdz astoņdesmitajiem gadiem bija Maskava, krievu tautībnieku cietoksnis, kur, no Baltijas muižnieku vajāšanām bēgdams, bija patvēries Kr. Valdemārs, kļūdams par slavenā slavofiļu vadoņa Katkova avīžu līdzstrādnieku un sistēmatiski tur dragādams Baltijas feodālismu. Maskavā Valdemārs bija tuvu Krievijas politikas pirmavotiem Baltijas lietās, par ko Katkova redakcija bija labi informēta, jo viņa avīzes lasītājos un cienītājos skaitījās arī pats ķeizars. Valdemārs Maskavā radīja arī latviešu centru (Maskavas latviešu vakarnieki), kas attīstīja rosīgu darbību un lika pamatus daudziem nacionālās kultūras pasākumiem: tautas gara mantu gaismā celšanai, latviešu vēstures pētniecībai, nacionālās inteliģences latviskošanai u. t. t. Tur darbojās Fr. Brīvzemnieks, Kr. Barons, J. Krodznieks, Kr. Kalniņš, J. Velme, A. Šlēziņš u. d. c. Rīgā nodibinājās *Latviešu biedrība* (1868.) — visu tautisko pasākumu auklētāja, bet par visu šo nacionālo centienu paudēju kļuva Bernharda Dirīka „Baltijas Vēstnesis“ — ideoloģiskais „Pēterburgas Avīžu“ pēcnācējs. Tērbatā bija otrs gara centrs, kur studējošo jaunatni na-

cionālismā dedzināja Kronvalda Atis, atjaunodams arī Jura Alunāna iesākto Sētu, dabu, pasauli. Bet neaizmirstams Kronvalda Atis kļuva vēlāk ar skolo-tāju organizēšanu un savām pravietiskajām runām, kurās viņš augstu pacēla nacionālo lāpu. Ar lielu sugestīvu spēku nacionālisms Kronvalda tulkojumā uz tautas plašākām masām iedarbojās pirmos vispārējos dziesmu svētkos (1873.). Tad pat Richards Tomsons sāka pacelt zemnieku kopdarbības un pašdarbības ideju. Bet Māteru Juris, nodibinādams Jelgavas latviešu biedrību, un ar savu „Baltijas Zemkopi“ un „Tiesu Vēstnesi“ bija kā meteors, kas lidoja pāri Kurzemes bagāto pagastu tumšajiem gara klajumiem un latviešus sauca uz latvietību, uz saimniecisku nostiprināšanos, organizēja cīņai pret muižniecību. Un Auseklis un Pumpurs burvīgā gaismā cēla augšā latviešu senatnes varenību un ar savas dzejas dziļo nacionālo spēku rādīja tautai spožus nākamības sapņus.

Tie visi ir latviešu tautiskās kustības spilgtākie sasniegumi, kas cēlās augšā kā labi rūgstošs vīns. Šāds intensīvi rūgstošs vīns bija latviešu tauta tautiskās kustības laikā viņas gloriozākā posmā no sešdesmitajiem līdz astoņdesmitajiem gadiem pag. gadu simtenī. Un šī laika darbinieki un darbi katrs par sevi un visi kopā tautas domas un garu virzīja uz vienu mērķi — toreiz vēl neapzinātu, skaidri nesarēdzamu, bet kas vēlāk noskaidrojās par neatkarīgu un patstāvīgu valsts ideju.

Bet pirms tam vēl latviešu tautai bija jāpārdzīvo liela vilšanās, rūgtu sapņu un smagu murgu laikmets. Tā ir rusifikācija, kuŗu astoņdesmito gadu vidū ievadīja pie varas nākušais slavofīlu šovinistiskais spārns un kuŗa zināmā mērā uzskatāma par Valdemāra 60. un 70. gadu politikas atbalsi. Rusifikācija ļoti agresīvi turpinājās līdz 1905. g. revolūcijai, tad drusku atslāba, bet galīgi izbeidzās

tikai ar imperijas sabrukumu. Šis laikmets visādi centās dezorganizēt un sagandēt nacionālismu tautā, bet tomēr nevarēja to pieveikt.

* * *

*

Jo spilgti šis nacionālisms atkal uzliesmoja 1905. g. revolūcijā, kuŗas dziļākie cēloņi bija nenormālie Baltijas agrārapstākļi. Daži laudis šo revolūciju gan centās padarīt un iztulkot par sociālistisku revolūciju, bet īstenībā tāda viņa nebija. 1905. g. revolūcijas laikmetā pirmo reizi arī pacēlas jautājums par latviešu tautas un Latvijas politisko organizāciju. Aktīvākie un politiski organizētie tolaik ir sociāldēmokrāti. Viens viņu spārns t. s. socd. savienība, pie kuŗas piederēja Dr. M. Valters, A. Rolavs, J. Akuratērs, Apsesdēls u. c. izvirza jautājumu par Latvijas politisko autonomiju uz federātiem pamatiem pārveidotā Krievijā. Savienībnieki savā avīzē „Uz priekšu“ 1905. g. novembrī raksta: „Mēs prasām pilnīgu Krievijas sadalīšanu federatīvās valstīs un tautu autonomijās, kuŗas ar Krieviju nekas nesaistītu, kā vienīgi pamata konstitūcija... Mēs prasām pilnīgu Baltijas (Latvijas) autonomiju līdzī citām tautām, poļiem, igauņiem, somiem, kaukaziem u. t. t. Mēs cīnāmies par Baltijas autonomiju un mēs tādu panāksim uz tādiem pat pamatiem kā Polijai vai Somijai“. Sociāldēmokrātu otrs spārns — strādnieku partija, bija pat pret Latvijas autonomiju.

Otrreiz un jau daudz spilgtāki jautājums par latviešu politisko organizēšanos izvirzās pasaules kara laikā. Lielu nacionālas sajūsmas vilni rada strēlnieku bataljoni, kuŗu organizēšanas sākums ir valsts domnieku J. Zālīša un J. Goldmaņa izlaistajā vēsturiskajā uzsaukumā 1915. g. — „Pulcējaties zem latviešu karogiem“. Latviešu politiskās darbības avoti meklējami arī Bēgļu apgādāšanas centrālkomi-

tejā, kas veica grandiozu bēgļu apgādāšanas darbu un līdztekus viņus arī kopoja un nacionāli organizēja. Arī latviešu laikrakstos, sevišķi „Līdumā“, šai laikā jau sāk izskanēt domas par Latvijas nākotnes labāku politisko stāvokli.

2. Patstāvības centieni.

Ar Krievijas 1917. g. marta revolūciju latviešiem rodas jauns mērķis — „brīva Latvija brīvā Krievijā“. Tas ir revolūcijas pirmo dienu lozungs, kuŗu autonomijas veidā diskutē jo plašās aprindās. Tā Vidzemes Zemes padome, kas 25. un 26. martā sanāk Valmierā, starp citu pieņem lēmumu, ka „Latvijai jābūt autonomai un nedalāmai Krievijas provincei ar plašām pašnoteikšanās tiesībām“. No šāda uzskata latviešu sabiedriskā doma netiek valā visu 1917. gadu. Tā Pēterpils latviešu karavīri kādā sapulcē šo domu formulē „kā neatdalāmu, bet politiski pilnīgi autonomu valsti...“ Publicists J. Lapiņš 1917. g. vasarā izdotā brošūrā „Latvija mijkrēsli“ autonomiju gan uzskata kā minimālprasību. „Ar to mums jāapmierinās tikai tad, ja mēs paliekam pie Krievijas un ja viņā sadrūp federāliskais princips. Bet par autonomiju mums jādomā vismazāk. Krievijas teritorijā mums jāprasa sava Latvijas valsts.“ Šai J. Lapiņa brošūrā ir jau pirmā konkrētā doma par savu valsti.

Autonomijas jautājums tomēr atrod vēl formulējumu ļoti plašā latviešu sanāksmē 1917. g. 12. augustā Rīgas pili, kur piedalās Vidzemes zemes padomes, Rīgas sabiedrisko organizāciju deputātu padomes, Rīgas domes, sabiedrisko organizāciju un politisko partiju pārstāvji. Šī sanāksme nolemj, ka 1) latvju tautai, tāpat kā citām tautām, ir tiesība uz pilnīgu pašnoteikšanos, 2) Latvijai jābūt neda-

lītai, apvienojot Vidzemi, Kurzemi un Latgali, 3) Latvijai jābūt patstāvīgai un autonomai vienībai Krievijas republikā, dibinātai uz demokrātiskiem pamatiem, 4) Latvijas likumdošanas, izpildu, tiesu un vietējās pašvaldības varai jāatrodas Latvijas tautas un viņas satversmes sapulces rokās.

Bet drīzi pēc šīs sanāksmes Rīgu ieņēma vācu kara pulki (3. septembrī 1917.). Vācu mērķis ir pakļaut Latviju Vācijai. Viņi ierosina Baltijas valsts dibināšanu, kas apvienotu Vidzemi, Igauniju, Rīgu un Sāmsalu un būtu personālunijā ar Prūsiju. Kurzeme būtu Vācijai padota hercogiste. Jautājumu par Baltijas valsts dibināšanu vācieši aktīvi virzīja uz priekšu un 1918. g. 9. novembrī viņu pat proklamēja, bet Vācijas frontes sabrukums rietumos un Berlīnes revolūcija šim nodomam pārvilkā pāri stripu.

*

*

*

Vācu mērķiem pretim tomēr stāvēja visas latviešu tautas sabiedriskā doma. Kad Rīgas okupācija latviešu tautu sašķēla divās daļās, jo viena daļa bija palikusi okupētos apgabalos, otra Krievijā un Latvijas neieņemtajā daļā, tad 1917. g. rudenī nodibinājās arī divas sabiedriskas organizācijas ar galveno mērķi propagandēt un aizstāvēt latvju tautas tiesības pašai brīvi veidot savu dzīvi dibināmā jaunajā Latvijas valstī. Šīs organizācijas bija Latviešu pagaidu nacionālā padome un Demokrātiskais bloks. Nacionālā padome uzskatāma par mūsu pirmo provizorisko parlamentu un viņas pirmā sesija sanāca Valkā 1917. gadā no 16.—19. novembrim. Šīs sesijas galvenais lēmums, ka Latvijai kā nedalāmai etnografiskai vienībai jānostājas uz tautu pašnoteikšanās tiesību pamata un ka Latvijas stāvokli un attiecības uz ārieni un iekšējo iekārtu noteiks satversmes sapulce un tautas plebiscīts, bet satversmes

sapulces uzdevums ir Latvijas satversmes likumu izstrādāšana, Latvijas teritorijas (Vidzemes, Kurzemes, Latgales) robežu noteikšana, attiecību noteikšana starp latviešu kolonijām un Krievijas satversmes sapulci, Krievijas valstu vienībām un sastāvdaļām un, beidzot, likumdošana. Tā tad Latvijas jautājuma risinājumam Nacionālā padome piešķir jau starptautisku virzienu. Padome ievēlēja arī galveno valdi, resp. ministru kabinetu un vairākas nodaļas, resp. ministrijas, kā ārlietu, apsardzības un atjaunošanas, finanču, kultūras etc. Nacionālpadomes otrā sesija sanāca Pēterpilī 1918. g. no 15.—18. janvārim un tā visā plašumā noskaidroja ceļus, kādi ejami, lai realizētu pirmās sesijas lēmumus par patstāvīgu Latviju. Padomes trešā sesija sanāca lielinieku terrora laikā no 26.—28. jūnijam 1918. g. Pēterpilī, viņā piedalījās neliels darbinieku skaits un tur apspriesti galvenām kārtām organizācijas jautājumi. Nacionālpadomes valde un viņas atsevišķās nodaļas veica lielu valstiskās propagandas darbu, viņa uzstājās uz ārieni pret Vācijas mēģinājumu pakļaut Latviju Prūsijai, viņa panāca arī to, ka jau 11. novembrī, nedēļu pirms valsts proklamēšanas, Anglija atzina Latviju de facto.

Demokratiskais bloks nodibinājās vācu okupētajā Rīgā 1917. g. rudenī. Viņš varēja darboties tikai konspiratīvi. Galvenie un aktīvākie darbinieki še bija Dr. K. Ulmanis, Dr. M. Valters, M. Skujenieks, Spr. Paegle u. c. Ulmanis kopā ar Valteri un Paegli jau 1917. g. 9. oktobrī ierosina un propagandē domu par neatkarīgu Latvijas valsti. Valstisko domu Ulmanis pauž visus grūtos okupācijas gadus un iedveš nacionālo ticību daudziem, kam tās nav.

Nacionālajai padomei un Rīgas demokratiskajam blokam ir tie nopelni, ka viņi noteikti aizstāvēja Latvijas neatkarības ideju un visus spēkus veltīja tās realizēšanai. Bet kad 1918. g. rudenī uz Rīgu

bija pārnācis arī vairums Nacionālās padomes locekļu un vajadzēja stāties pie Latvijas valsts proklamēšanas, abas šīs organizācijas lāgā nevarēja sa-
prasties un vienoties par to, kas lai valsti proklamē.
Dēmokratiskā blokā darbojās arī sociālisti, tie bija pret Nacionālo padomi, atzīdami to par pārāk pilsonisku un šauras aprindas reprezentējošu, bet Nacionālās padomes locekļi savukārt bija pret to, ka jaunajā valsts pārvaldē redzamā skaitā ieietu arī sociāldemokrāti, jo viņi vispār bija diezgan skeptiski noskaņoti pret pašu Latvijas valsts ideju. Tā radās doma dibināt jaunu iestādi — Tautas padomi, kurā ietilptu politisko partiju pārstāvji un tā lai proklamētu Latvijas valsti. Bet aprādītās preteškības nebija tik viegli pārvarēt un tāpēc valsts proklamēšana drusku ieilga. Ilgāki gaidīt tomēr vairs nevarēja, jo Vācijā izcēlās revolūcija, kas okupācijas varas pārstāvjos, viņu kaŗaspēkā un arī vietējos vāciešos radīja apjukumu. Šis apjukums bija tik liels, ka Baltijas vāci pat vairs nezināja ko darīt un pameta tā sakot gandrīz vai Dieva ziņā savu Baltijas valsti, kurū viņi kopā ar dažiem latviešiem bija proklamējuši 9. novembrī. Ārēji un starptautiski šis laiks bija samērā labvēlīgs Latvijas valsts dibināšanai. Vilcināties ar to vairs nevarēja, bet tomēr vēl nebija radīta tik autoritatīva iestāde, kas varētu uzņemties Latvijas proklamēšanu un pārvaldišanu. Šī iestāde — Tautas padome — nodibinājās tikai 17. novembrī.

*

*

*

Tautas padomes nodibināšanu lielā mērā veicināja divi priekšnotikumi. Pirms 17. novembra bija notikušas vairākas Dēmokratiskā bloka un Nacionālās padomes locekļu kopējas sēdes, bet tajās nevarēja vienoties. Priekšpēdējā bezrezultātu sēde bija trešdien, 13. novembrī. Bet 15. novembrī Valkā „Lī-

duma" redakcijas telpās sanāca zemnieku savienības konference, kurā piedalījās delegāti no plašiem Vidzemes apgabaliem. Šai konferencē ar plašu runu par politisko stāvokli uzstājās viņas vadītājs K. Ulmanis, lai pārliecinātu zemniekus vienbalsīgam lēmumam par tūlītēju valsts proklamēšanu. To zemnieku konference Valkā pret J. Ansberga balsi arī vienbalsīgi nolēma, tāpat ievēlēja 13 zemnieku savienības deputātus dibināmai Tautas padomei. Šie deputāti ar zemnieku vienprātīgajām pilnvarām tūlīt devās uz Rīgu, lai veicinātu Tautas padomes nodibināšanu.

Otrs veicinošais faktors bija Latvju karavīru nacionālā savienība, kura jau kopš revolūcijas dienām bija kopojuši nacionāli noskaņotos strēlniekus un propogandējusi nacionālo domu latviešu karavīros. Jau 1918. g. oktobrī šī savienība sāka Rīgā reģistrēt un organizēt savus biedrus gaidāmās Latvijas valsts apsardzības dienestam. Bet kad 13. novembrī atkal bezsekmīgi bija beigusies vadošo politiku apspriede, tad Latvju karavīru nacionālā savienība 16. novembrī sasauca sapulci, kurā, starp citu, pārrunāja Latvijas valsts dibināšanas jautājumu un pieņēma tam laikam šādu ļoti zīmīgu rezolūciju:

„Latvju kareivju nacionālā savienība, kura savā laikā apvienoja ap 30.000 virsniekus un kareivjus (Šis skaits gan ir stipri pārspīlēts, lai neteiktu fiktiivs. Ž. U.) no latviešu pulkiem un krievu armijām, dibinājās ar to principu, ka ikviens latviešu kareivis vispirmā kārtā ir savas tautas kareivis.

Ar brīvās un neatkarīgās Latvijas saucieniem un lūpām simtiem un tūkstošiem mūsu labāko biedru krita nevienādā cīņā pie Ložmetēju kalna, Tīrela purvos, Ikšķiles nāves salā un Karpatu sniegajos. Mēs, dzīvi palikušie, gribam sekot šim lozungam līdz galam, jo tas ir mūsu zvērasts un ticība. Bet tagadējo lielo vēsturisko pārgrozību bridī, kad mūsu tautas ilgu sapnis kļuvis par īstenību un pasaules noti-

kumi mūs pēkšņi padarījuši par sava likteņa noteicējiem, — ar dziļām skumjām jāredz, ka vadošās partijas aizvien vēl nevar saprasties un vienoties.

Latvju kareivju nac. savienība, apzinādamās zemes apsardzības vajadzību, ir stājusies pie savu biedru organizēšanas un, pamatodamās uz jau sasniegtiem rezultātiem, mūs pilnvaro šē atklāti paziņot, ka latvju kareivji ir gatavi uzņemties zemes iekšējās drošības un kārtības uzturēšanu.

Līdz ar to mums uzdots griezties pie Nacionālās padomes un Dēmokratiskā bloka priekšstāvjiem ar noteiktu lūgumu šai kritiskā brīdī atstāt pie malas strīdus un nekavējoši sastādīt Latvijas varas aparātu.

Latvju kareivju nac. savienība kā bezpartejiska organizācija nodod savus spēkus katrai varai, kas stāsies pie Latvijas valsts uzbūves darba, saskaņā ar tautas vairākuma gribu (pastrīpojumi mani. Ž. U.) un nostāsies uz Rietumsabiedroto valstu koalīcijas orientāciju, jo šīs koalīcijas uzstādītie un Vilsona proklamētie kara mērķi saskaņēja ar mūsu tautas nacionāliem centieniem.“

Šī rezolūcija 17. novembra rītā nodrukāta „Jau-nākās Ziņās“ un viņu parakstījuši Latvju karavīru nac. savienības prezīdija locekļi R. Dambītis, G. Grīnbergs, V. Dāle, V. Beķers, K. Dīriķis un J. Oliņš. Un arī 17. novembra vakarā Tautas padomes dibināšanas sēdē ieradās nacionālo karavīru delegācija un šo pašu rezolūciju iesniedza politisko partiju pārstāvjiem. Šis bija otrs faktors, kas paveicināja Tautas padomes nodibināšanu.

3. Valsts dibināšana.

Par Latvijas valsts dibināšanas dienu ir parasts uzskatīt 18. novembri, kad to proklamēja. Latvija ir nodibināta jau 17. novembrī ar Tautas padomes sastādīšanas aktu, viņas politiskās platformas pieņemšanu un pirmā ministru prezidenta iecelšanu.

Šī vēsturiskā valsts dibināšanas sēde notika 1918. gada 17. novembrī no plkst. 8—10 vakarā Rīgas Latviešu amatnieku biedrības krājaizdevu kases telpās, Suvorova ielā 3 (tagad Kr. Barona ielā, tai pašā namā, kur Barons dzīvoja). Sēdi vadīja Mārgeris Skujenieks, protokolēja E. Bite un A. Ķeniņš. Sēdē piedalījās 8 latviešu politisko partiju pārstāvji un Latgales zemes padomes delegāts St. Kambala. Latviešu zemnieku savienību reprezentēja 13 delegāti: Kārlis Ulmanis, Dr. M. Valters, J. Ampermanis, J. Vārsbergs, V. Gulbis, E. Bauers, A. Žers, N. Svemps, K. Vanags, J. Bērziņš, O. Nonācis, E. Freijvalds un P. Murītis. No sociāldemokrātu strādnieku partijas piedalījās Fr. Menders, J. Celms, Dr. P. Kalniņš, A. Petrevics un M. Skujenieks; no Latvijas demokrātiskās partijas: E. Bite, D. Golts, M. Bružis, A. Raņķis un J. Bergsons, no radikāldemokrātiskās partijas: J. Zālītis, G. Zemgals, K. Kasparsons un R. Benuss; no revolūcionāro sociālistu partijas: Ed. Traubergs, E. Skubiķis un Kārlis Albertiņš; no nacionāldemokrātu partijas: Jānis Akurāters un Atis Ķeniņš; no republikāņu partijas: E. Strautnieks un no Latvijas neatkarības partijas Spr. Paegle. Visi šie vīri ir pirmie tautas padomes locekļi un faktiskie Latvijas valsts dibinātāji.

Kā pirmo jautājumu tautas padomes dibināšanas sēdē zemnieku savienība lika priekšā pieņemt rezolūciju, kas nosaka, ka „turpinot Nacionālās padomes un Demokrātiskā bloka darbus un atzīstot viņu starptautiski politisko virzienu, Latvijas augstākam organam jāstāv, negrozot attiecības pret

Sabiedrotiem, par neatkarīgas Latvijas orientāciju Tautu savienībā, kā tā izteikusies Sabiedroto programmā par mazo tautu pašnoteikšanos“. Šo rezolūciju atbalstīja radikāldemokrati, demokrati, nacionāldemokrati, republikāņi, Latvijas neatkarības partijas un Latgales pārstāvji, bet sociāldemokrati un sociālrevolucionāru partijas nāca ar otru rezolūciju, ka „1) Latvijas valsts provizoriskam organam ir neatkarīgas Latvijas orientācija Tautu savienībā un 2) Latvijas valsts provizoriskam organam jāuztur draudzīgas attiecības ar ārvalstīm un jāizlieto viņu materiāls un morālisks pabalsts, ja tas nesaista Latvijas istās demokrātijas rokas“. Abas šīs rezolūcijas pievienoja sēdes protokolam.

Pēc tam nolasiņa un pieņēma Tautas padomes politisko platformu, kuŗa kā formāla deklarācija arī uzskatāma par Latvijas valsts dibināšanas lēmumu. Šī platforma vispirms nosaka, ka „Latvijas Satversmes sapulce sasaukama pēc iespējas drīzā laikā un ka Satversmes sapulces locekļu ievēlēšana notiek, abiem dzimumiem piedaloties, uz vispārīgo, vienlīdzīgo, tiešo, aizklāto un proporcionālo vēlēšanu tiesību pamata. Par valsts formu platforma nosaka, ka Latvija ir republika uz demokrātiskiem pamatiem, ka tā ir apvienota, patstāvīga un neatkarīga valsts Tautu savienībā.“ Bet šīs valsts suverēnā vara līdz satversmes sapulces sanākšanai pieder Tautas padomei, kuŗa iecel Pagaidu valdību. Pie Tautas padomes ar saviem delegātiem pieder politiskas partijas, nacionālās minoritātes un Kurzeme un Latgale, kur vēl nepastāv politiskas partijas. Pagaidu valdību sastādot, jāievēro koalīcijas princips un visa vara, līdz Satversmes sapulces sasaukšanai, atrodas Pagaidu valdības rokās, bet Pagaidu valdībai nav tiesības grozīt pastāvošo sociālo iekārtu. Platformā tāpat noteiktas cittautiešu tiesības un vispārējās politiskās brīvības: vārda, sapulču, biedrošanās, vispārējā amnestija, izņemot krimināllietas. Runājot par

apsardzības organizēšanu, uzstādīta prasība noteiktā laikā evakuēt vācu karaspēku.

Tālāk noteica šādu politisko partiju pārstāvju samēru Tautas padomē: zemnieku savienībai — 13 deputāti, sociāldemokrātiem — 10, demokrātu partijai — 5, radikāldemokrātiem — 5, revolūcionāriem sociālistiem — 3, nacionāldemokrātiem — 2, republikāņiem — 1, neatkarības partijai — 1, bez tam rezervēja vietas 21 Kurzemes un 18 Latgales deputātiem. Spr. Paegle paziņoja, ka viņš, kā atbildīgais Nacionālās padomes zemes apsardzības priekšnieks, līdz ar Latvijas organizētiem kareivjiem nododas Tautas padomes rīcībā.

Par Tautas padomes priekšsēdētāju vienbalsīgi ievēlēja zemnieku sav. kandidātu Jāni Čaksti (nebija sēdē klāt un nepiedalījās arī valsts proklamēšanas aktā), par viņa pirmo biedru — sociāldemokrātu M. Skujenieku, par otro biedru — radikāldemokrātu G. Zemgali, par sekretāru — E. Biti, par viņa biedriem E. Skubiķi un St. Kambalu. Tad pieņēma zemnieku savienības priekšlikumu izvēlēt ministru prezidentu, kurš tad, saziņā ar atsevišķām politiskām partijām, sastādītu ministru kabinetu. Par kandidātu ministru prezidenta amatam uzstādīja Kārli Ulmani, kuru arī vienbalsīgi ievēlēja. Pateikdamies par viņam dāvāto uzticību, jaunais ministru prezidents K. Ulmanis uzsvēra, ka viņa vienīgā darba programma būs patstāvīga un neatkarīga Latvija. Tautas padome uzdeva Ulmanim visdrīzākā laikā sastādīt jauno valdību. Ar to Latvija nu bija nodibināta, bet šo nodibināšanu tagad vajadzēja ziņot arī atklātībai un to Tautas padome nolēma izdarīt ar valsts proklamēšanas aktu nākošā dienā — 18. novembrī tagadējā Nacionālā teātra telpās.

4. 18. novembris.

Latvijas valsts svinīgā proklamēšana notika 18. novembrī plkst. pus 8 vakarā. Tautas padomes priekšsēdētāja biedrs G. Zemgals atklāja sapulci un lūdza sekretāru nolasīt Tautas padomes konstituēšanās sēdes protokolu. Protokola nolasīšanu pilnais teātra nams uzņēma skaļiem aplausiem. Pēc tam G. Zemgals paziņoja, ka, pamatojoties uz vienošanās faktu, Tautas padomes rokās pārgājusi visa suverenā valsts vara.

Tad vārdu ņēma Latvijas republikas pirmais ministrs Kārlis Ulmanis. Svinīgam klusumam valdot, viņš teica:

„Apzinoties šī soļa svarīgumu un nozīmi, kad Latvijas Tautas padome mani iecel par Latvijas izpildošās varas vadītāju, es ņemu sev drošību tai vienprātībā, kas izteicās šai aicinājumā; tāpēc neturu par iespējamu atteikties. Pagaidu valdības uzdevums būs Latvijas valsts izbūve un nostiprināšana uz ārieni un iekšieni. Valsts jānostiprina uz ārieni, lai tā stāvētu spēcīga un apvienota, labās attiecībās ar tāļiem un tuviem kaimiņiem. Iekšējā pārvaldīšanas darbā stāv daudz uzdevumu priekšā: bez kavēšanās jāizved zemē demokratiskas reformas. Visus uzdevumus tagad neattēlošu sikumos: minēšu tikai svarīgākos un neatliekamos. Mūsu priekšā atrodas grūti atrisināmais pārtikas jautājums; tā nokārtošanai valdība izlietos visus spēkus un līdzekļus un var cerēt, ka izdosies šo darbu veikt, ja visi pilsoņi uz laukiem, tāpat kā pilsētās, nāks valdībai talkā.

Otrais uzdevums, nokārtot agrāro jautājumu. Vispārīgi, valdības sociālās reformas un sociālā likumdošana būs plaša un dziļa, lai nodrošinātu darba ļaužu tiesības un stāvokli. Bez šiem jautājumiem valdībai stāv citi uzdevumi priekšā, kas savienoti ar Latvijas valsts izbūvi un nostiprināšanu. Lai veiktu

šo darbu, vajadzīga visas tautas jo plaša un sirsnīga pretimnākšana, kā arī tās ticība, ka patiesi tagad ejam pretim savu ilgu un vēlēšanu piepildīšanai.

Darbs nebūs viegls, bet mani stiprina apziņa par Latvijas tautas spēku, izturību un ciešu apņemšanos novest iesākto lietu līdz galam. Šai brīdī atcerēsimies, ka ilgus gadus daudzi mūsu tautas locekļi lolojuši šo mūsu cerību, jau agrāk klusībā vai atklāti strādājuši tai un nesuši domu par brīvo Latviju savās sirdīs. Ar pateicību mums jāpiemin tie, kas centušies turēt tautas garu mošu šai virzienā un nesuši brīvai Latvijai vislielāko upuri — savu dzīvību. Ja strādās ciešā kopībā, tad nav šaubu, ka rosīgs darbs aizvedīs pie mērķa. Latvija būs demokrātiska taisnības valsts, kurā nedrīkst būt ne apspiešanas, nedz netaisnības.“ Ministru prezidenta K. Ulmaņa runu Tautas padomes locekļi un svinību dalībnieku pilnais nams uzņēma ilgiem, skaļiem aplausiem.

Pēc ministru prezidenta K. Ulmaņa runas, vārdu ņēma partiju pārstāvji. Zemnieku savienības delegāts O. Nonācis apsveica Latvijas Pagaidu valdību kā „Latvijas valstiskās domas iemiesojumu un sevišķi kā viņas sociālo pamatu nokārtotāju.“

Dr. P. Kalniņš sociāldemokrātu partijas vārdā deklarē, ka „brīvā neatkarīgā Latvija mums tomēr nav mērķis, bet tikai līdzeklis mūsu mērķu sasniegšanai... Mūsu mērķis ir sociālistiska republika brīvu tautu savienībā.“

D. Golts demokrātu partijas vārdā saka, ka „latviešu tauta šodien nu reiz nostājas uz savām kājām... Lai uzplaukst apvienota, brīva un neatkarīga Latvija!“

J. Zālītis saka, ka piepildījusies latviešu tautas vēlēšanās būt pašai sava likteņa noteicējai. Latvija pacelsies no drupām un ar jaunu sparū droši ies pretim gaismai un labklājībai. Līdz ar visas pasau-

les demokrātiskām valstīm Latvija ieies pasaules tautu savienībā.“

E. Skubiķis: „Neviens no mums nezina, ko īsti nesīs mums nākamā diena. Bet mēs ticam, nē, mēs cieši pārliecināti, ka tāpat kā šim liktenīgajam vakaram sekos atkal jauna diena, arī atbrīvoto latvju tautu vairs neizdosies iekalt vergu ķēdēs un sen, sen ar karstām ilgām gaidītās brīvības saules stari mūžīgi vizmos pār latvju zemi.“

Rakstnieks A. Ķeniņš nacionāldemokrātu partijas vārdā saka: „Šodien, šinī svētajā brīdī, kad liekam pamatus savas valsts ēkai, ieteicu tautai un valdībai par pamatakmeni likt — taisnību. Lai atgādinājamies mūsu tautas sapni par Latvijas gaismas pili, par īpatnējo latviešu kultūru. Lai nenogrimstam materiālismā! Lai visam pāri liesmo latviešu nacionālā gara uguns. Pilsoņu miers un oikonomiskā labklājība lai netop par mietpilsonību. Tautas, kas nav radījušas savu kultūru, savas īpatnējas gara vērtības, ir dzīvojušas velti...“

E. Strautnieks: „Šinī vēsturiskā brīdī, kad liek stūrakmeni Latvijas nākamai iekārtai, republikāņu partija, nostādāmās uz kopīgas platformas, apsveic Tautas padomi un novēl tai sekmju pilnu darbu!“

Spr. Paegle Latvijas neatkarības partijas vārdā saka: „Mūsu visu pienākums ir gādāt, lai brīvajā Latvijā latvju griba un latvju gars atrastu pilnos apmēros savu izteiksmi it visos pasākumos, it visos valsts un privātos organos. Bet es šē domāju un atzīstu tikai tādu gribu, kas gan dzenas pēc brīvības, bet kuŗa arī zin, ka īsta brīvība ir tikai tā, kas pate sev prot vilkt robežas. Latvju gribai jābūt tikai tādai, kuŗa gan prasa tiesības, bet reizē arī saprot, ka tiesības uzliek pienākumus...“

Latgales vārdā runāja Latgales zemes padomes loceklis St. Kambala. Viņš teica: „Metot skatu uz mūsu tautas vēstures pēdējiem septiņi simti gadiem, ieraugām Latgali, kā no koka atgrieztu zaru, kuŗam

nepieplūst vairs dzīvības vielas. Latgales garīgā kultūra bijusi galvenā kārtā poļu rokās, bagātie meži piederējuši muižniekiem, tirdzniecība ir svešinieku rokās, ierēdņi bijuši krievi. Tādos apstākļos tauta nevarēja dzīvot. Tādēļ tā vienmēr gribējusi pieslēties pārējai Latvijai. Apvienotā Latvija nu jācel pašu rokām, ar pašu spēku, ar politisku partiju un grupu apvienošanu."

Latgales pārstāvja runai sekoja ilgi, ilgi visas Tautas padomes un pilsoņu vienprātīgi aplausi. Latvijas apvienošana bija mūsu karstākā vēlēšanās, kas piepildījās 1918. g. 18. novembrī.

Pēc G. Zemgala noslēguma runas valsts proklamēšanas svinību dalībnieki nodziedāja trīs reizes valsts himnu — „Dievs, svētī Latviju!“.

5. Republika uz kuģa.

Tautas padomes 19. novembra sēdē jau paziņoja jaunā ministru kabineta sastāvu. Ministru prezidents K. Ulmanis uzņēmās pārtikas un zemkopības resoru vadību, Zigfrīds Meierovics — ārlietu, Dr. M. Valters — iekšlietu, finanču — P. Juraševskis, izglītības — Dr. K. Kasparsons, darba — Hermanovskis. Vēlāk apsardzības ministra amatā nāca — J. Zālītis, tirdzniecības un rūpniecības — Spr. Paegle, valsts kontroles — barons Rozenbergs.

Grūts, ārkārtīgi grūts bija jaunās Pagaidu valdības darbs valsts organizēšanā. Valsts pārvaldi nevarēja tūlīt pārņemt, jo vācu okupācijas vara un Vācijas ģenerālpilnvarnieks Baltijas lietās A. Vin-nigs turējās pie ieskata, ka vācu karaspēka drošības labā varai jāpaliek vācu rokās. Patiesībā tā bija atrunāšanās, vāci negribēja okupētos apgabalus atstāt un zemes pārvaldi nodot latviešu nacionālai valdībai. Lai gan pamiera noteikumi ar Sabiedro-tiem paredzēja noteiktu kārtību un laiku vācu armī-

jas izvākšanai no ieņemtiem apgabaliem, vācu armijas vadība un ģenerālpilnvarnieks vienmēr atrada iemeslus, kā šos noteikumus pārkāpt vai apiet. Par visām šīm lietām Pagaidu valdība informēja Sabiedrotos, un pēdējo pārstāvji savukārt spieda vācus ievērot pamiera noteikumus un jaundibinātās Latvijas valdības pamatotās prasības.

Grūts bija arī valsts ārējās apsardzības noorganizēšanas jautājums. Pagaidu valdībai nebija ne ieroču, nedz municijas. Pat apsardzības nodaļu dibināšanā Pagaidu valdībai vācieši lika šķēršļus — tie nepielāva patstāvīgas armijas dibināšanu. Ilgi šie vācieši negribēja piekāpties un atļaut mūsu nacionālā karaspēka dibināšanu. Šādas rīcības sekas arī bija mūsu militārais vājums un negatavība komunistu sarkanai armijai iebrūkot zemē. Tas notika jau mēnesi pēc valsts neatkarības proklamēšanas.

Vai pieminēt vēl sistēmatisko zemes izlaupišanu, ko piekopa vācu karavīri. Paši viņi tik daudz neizvācās, bet gan vairāk izveda nelikumīgā kārtā piesavinātās mantas un pārtikas krājumus. Jau tā okupācijas laikā noplicinātā zeme pārdzīvoja asu pārtikas krīzi. Bezdarbs, bads un revolūcijas laika radītie apstākļi bija ārkārtīgi pateicīga viela visādiem komunistu musinātājiem, kas traucēja valdības darbu un sēja neuzticību pret to. 1918. gada novembrā un decembrā raksturīgākā tautas noskaņa nebija vis patriotiskā sajūsma par neatkarīgas valsts nodibināšanu, bet gan okupācijas un revolūcijas laiku izmocītās, nogurušās un neticīgās masas glēvums un komunistiskais prātu duļķojums. Patriotismā dega tikai nelielā intelliģences un jaunatnes daļa.

Vai brīnums, ka šādos apstākļos savu galvu pacēla jau komunisti. 1. decembrī bijušās Rīgas strādnieku deputātu padomes priekšsēdētājs lielnieks Endrups sasauca sapulci deputātu padomes

atjaunošanai. Vācu policija šo sapulci izklīdināja, par ko otrā dienā sociāldemokrati iesniedza Pagaidu valdībai steidzamu pieprasījumu. Atbildot tam, iekšlietu ministrs Dr. Valters Tautas padomē jau teica, ka esot „zīmes, ka topot gatavots kaut kas nopietnāks“. Tiešām, šis nopietnākais — bija komunistu sarkanās armijas iebrukums Latvijā.

1918./19. g. gada maiņā Tautas padome, Pagaidu valdība un viņai uzticīgais karaspēks zem lielinieku spiediena atstāja Rīgu un devās uz Jelgavu, drīz pēc tam uz Liepāju. Visi valsts organizēšanas jautājumi vēl vairāk sarežģījās, un tiem klāt nāca pats svarīgākais — jaunās valsts teritorijas atsvabināšana no komunistu varas. Pagaidu valdības rīcībā bija palicis neliels zemes gabals ap Liepāju. Bet vai arī tas maz bija Pagaidu valdības varā? — Faktiskā stāvokļa noteicēja šē atkal bija vācu armijas vadība.

Kāda tad bija Liepāja 1919. gada janvārī?

Lūk, kādu to raksturo plkv. leitn. A. Plensners. „Necaurredzama tumsa,“ raksta A. Plensners, „Bez mazākā iestarojuma. Neviena droša ceļa. Neviena ceļa vispārīgi. Visapkārt ienaidnieks. Naids un nicināšana. Nesaprašana, neticēšana un trulums pat tur, kur vajadzētu rast vislielāko atbalsi un līdzuzupurēšanos. Nevienas pēdas zemes, kas būtu pašu varā. Tikai niecīga, nemitīgi apdraudēta un arvienu šaurāka topošā jūras krasta malīņa, uz kuras vēl pacieš. Sveša un asa vara. Kā aizdomīgu traucekli, kā nepatikamu ballastu. Cik ilgi vēl? Cik dienu, stundu vēl?.. Drausmīgs laikmets. Tautas Golgātas stunda. Jaunās valsts pēdējais mirklis.

Bet pati tauta? Vai tā kur izdegusi un izplēnējusi jau pirms šīs stundas? Un divi pretēji vēji izpūš un izgaissina tikai viņas pēdējās atliekas. Pēdējos fantastus.“

Gluži tā pati aina, kas Rīgā novembrī, decembrī, pirms lielinieku iebrukuma.

Bet tad sākās cīņa, un darbs. Ar pārcilvēcīgām grūtībām Pagaidu valdība cīnijās pret vācu centieniem par katru cenu palikt par zemes valdniekiem. Še bija nepieciešama arī liela pacietība un diplomātija, jo vācu militārais spēks bija noderīgs cīņai pret P. Stučkas padomju Latvijas (faktiski padomju Krievijas) sarkano armiju. Vāci ļoti labi apzinājās šo savu stāvokli un tādēļ atļāva sev tādas lietas, ko citos apstākļos viņi nebūtu vis uzdrošinājušies. Mūsu nacionālais karaspēks tomēr auga un rūdījās nepārtrauktās cīņās ar lieliniekiem. Sava vadoņa — mūsu nacionālās armijas pirmā virspavēlnieka pulkveža O. Kalpaka vadībā Ventas ērgļi drīzi vien no atgaiņāšanās cīņas pārgāja jau uzbrukumā (martā 1919.). Bet tad traģiskā pārpratuma rezultātā krita pulkvedis O. Kalpaks. Neizsakāms zaudējums. Viņa vietā stājās pulkvedis J. Balodis un turpināja savu priekšteča cīņu par latvju zemes atsvabināšanu no lielinieku jūga.

Pirmos panākumus kara laukā apēno bēdīgie notikumi aizmugurē — Liepājā. Vāci 16. aprīli rīko sazvērestību pret Pagaidu valdību. Pagaidu valdības locekļu vienu daļu apcietina, kamēr otra glābjas uz kuģa „Saratovs“, angļu kara kuģu aizsardzībā. Republika nu atrodas uz kuģa, valdība bez zemes! Latvijas vārdā tagad runā vācu militārās aprindas un viņu dekorācija — Andrievs Niedra.

Tomēr mūsu nacionālā armija frontē uztur ciešu disciplīnu un sakostiem zobiem pacieš šo netaisnību, lai tikai varētu turpināt un novest līdz galam uzsākto cīņu pret lieliniekiem. Soli pa solim tā kopā ar vācu armiju atbrīvo Kurzemi, Zemgali un beidzot arī Rīgu. Lielinieki aiz sevis atstāj postažu un simtiem noslepkavotu ķīlnieku. Latvija top brīva no sarkaniem iebrucējiem. No Ziemeļvidzemes tos dzen ārā mūsu varonīgā ziemeļnieku armija kopā ar

saviem cīņās biedriem-igauniem. Bet vācu varas atjaunotāji austrumos redz, ka šē ir arī viņu varas beigas, un dodas izmisuma pilnā cīņā pret ziemeļlatviešu karaspēku un igauņiem. Spožā uzvara pēc slavenām Cēsu kaujām 1919. gada 21. jūnijā dod nāvīgu triecienu vācu varai. Niedras kabinets izput, un Pagaidu valdība ar ministru prezidentu K. Ulmani atgriežas ar „Saratovu“ Rīgā. Tauta to saņem gavilēm.

Tagad jau Pagaidu valdības rīcībā ir no lieliniekiem un vāciem atsvabinātā Vidzeme, Rīga un daļa Zemgales. Viņai ir arī cīņās un uzvarās rūdīta nacionāla armija — dienvidnieku un ziemeļnieku grupas. Tās apvieno vienotā karaspēkā zem vienas virspavēlniecības. Zemes atsvabināšana vēl nav galā — Latgale smok komunistu jūgā, bet Zemgalē valda sakautās vācu karaspēka daļas, kuŗas, pretēji Strazdumuižas pamiera nosacījumiem un Versaļas miera līgumam, tiek nevis izvāktas, bet slepeni papildinātas jaunām karaspēka vienībām un ieročiem. Kad ienaidnieks domājās pietiekoši sagatavojies jaunai cīņai, tas sāka uzbrukumu Rīgai. Tas notika 1919. g. 8. oktobrī, kad vācu un krievu armija Bermonta vadībā pārgāja uzbrukumā ar nolūku ieņemt Rīgu un visu Latviju. Sākās lielākais pārbaudījums visā mūsu valsts neatkarības vēsturē. Skaitliski un apbruņojumā daudzkārt stiprāks par Latvijas jauno nacionālo armiju, ienaidnieks pirmajās dienās guva zināmus panākumus un nonāca līdz Daugavai. Pāri tiltam tomēr viņš netika. No šīs vietas sākās mūsu varonīgās armijas uzvaras ceļš.

Latvija atkal bija vienota, Latvija atkal bija varonības gara pārņemta. Lai gan apgērbu un ieroču mums trūka, armijā pieteicās tik daudz brīvprātīgo, ka visus nevarēja pat uzņemt. Partiju stridi apklusā, un pret uzbrucēju nostājās vienotā latviešu tauta. Mūsu armijas viena daļa bija aizņemta cī-

nās pret lieliniekiem Latgales frontē. Bija no svara vairāk karaspēka no šīs frontes pārsviest pret uzbrucēja Bermonta bandām, jo lielinieki ilgāku laiku turējās diezgan pasīvi.

Zīmīgi, ka Bermonta uzbrukuma priekšvakarā — 6. un 7. oktobrī Tautas padomes sēdēs notika plašas debates Latvijas ārpolitikas jautājumos. Ar plašu runu par Pagaidu valdības galvenām līnijām ārpolitikā uzstājās ārlietu ministrs Z. Meierovics. Ministrs ziņoja, ka Padomju valdība esot griezusies Rīgā un Rēvelē ar priekšlikumu uzsākt sarunas pamiera noslēgšanas jautājumā. Ārlietu ministrs Z. Meierovics uzsvēra, ka Pagaidu valdība varētu šādās iepriekšējās sarunās stāties, ja Maskavas valdība vestu sarunas pamiera noslēgšanas jautājumā vienkopus ar visām četrām Baltijas valstīm — Somiju, Igauniju, Latviju un Lietuvu. Šī vēlēšanās bija dibināta uz aprēķina, ka miers būs vairāk nodrošināts, ja padomju Krievijai kā partners stāties pretim lielāks četru valstu bloks. Varēja arī šaubīties par to, cik sirsnīgi un patiesi bija domāti Maskavas valdības pamiera piedāvājumi. Šos komunistu it kā miermīlīgos centienus radīja viņu lielās grūtības cīņā pret baltajiem ģenerāļiem. 1919. gada rudenī lielinieki bija to ielenkti: Sibīrijā lielus panākumus guva admirālis Kolčaks, pie Pēterpils operēja ģenerālis Judeņics, bet dienvidos ģen. Denikins un Vrangels. Sabiedroto militāri un finansiāli atbalstīti, šie ģenerāļi guva uz laiku panākumus, un brīžiem Maskavas valdnieku stāvoklis bija ļoti kritisks. Arī Latgale vēl nebija brīva, un bez tās nevarēja būt runas par mieru.

No ārlietu ministra Z. Meierovica runas vispārīgā vēsā noskaņojuma varēja saprast, ka 6. un 7. oktobrī Pagaidu valdība izturējās diezgan noraidoši pret lielinieku pamiera piedāvājumu. Valdības ārpolitiku šādā virzienā, bez šaubām, centās ietekmēt arī Sabiedrotie, kuŗi šai momentā loloja

lielas cerības ar krievu balto ģenerāļu palīdzību gāzt komunistu valdību. Šai laikā pamiers jauno valstu frontēs varēja visus aprēķinus izjaukt, un tādēļ viņi strādāja pret Maskavas pamiera pieņemšanu. To brīdī mēs bijām no viņiem atkarīgi — kara materiālus mēs saņēmām no tiem.

Bermonta bandu pēkšņais uzbrukums 8. oktobrī tomēr radikāli grozīja mūsu starptautisko stāvokli. Tautas padome nolēma nekavējoties uzsākt sarunas pamiera noslēgšanai ar lieliniekiem, lai atbrīvotās kara spēka daļas varētu pārsviest pret Bermontu. Formālu pamieru gan toreiz vēl nenoslēdza, bet faktiski tāds gan drīz iestājās. Tas bija vienkārši izskaidrojams — kā mums, tā lieliniekiem svarīgākās cīņas bija rokas saistījušas citās frontēs.

No 8. oktobra līdz 3. novembrim mūsu nacionālā armija virspavēlnieka pulkv. J. Baloža vadībā gatavojās ģenerālkaujai pret uzbrucēju, kurš, karu iepriekš nepieteicis, deva mums dunča dūrienu mugurā tai laikā, kad mēs cīnījāmies pret lieliniekiem. Savu kara gājienu uz Rīgu pie tam vēl Bermonts motivēja ar nodomu cīnīties pret lieliniekiem! Viņš telegrafiski pieprasīja no Pagaidu valdības „brīvu ceļu“ uz lielinieku fronti. Un atbildes nenogaidot, uzsāka cīņu pret mūsu nacionālo armiju.

Tālāk kā līdz Daugavas kreisajam krastam viņš netika: mūsu varonīgā armija — slikti apbruņota un ģērbta — sargāja Rīgu un Daugavu. Cik slikti bija apģērbti mūsu varoņi, var spriest no tam, ka daudziem nebija kājās pat zābaku — bija gadījumi, kad kareivis gāja koka tupelēs bez zeķēm. Mēteļi un cimdi bija retums. Bet 1919. gadā ziema iestājās ļoti agri — novembra sākumā Daugava jau bija aizsalusi. Kad Bermonta bandas 11. novembrī izsita no Pārdaugavas, mūsu varoņi pārgāja Daugavu pa lielo — ledus tiltu. Tie, kas dega brīvības ugunīs, arī nepilnīgi ģērbti nesajuta

agrās ziemas aukstumu. Viņi redzēja tēviju apdraudētu un gāja to glābt.

Veselu mēnesi ienaidnieks apdraudēja Rīgu lielgabaliem. Tas bija nedzirdēts barbarisms — apšaudīt mierīgos iedzīvotājus. Rīgas apšaudīšanai trūka jebkāda militāra attaisnojuma — ne karaspēka, nedz kara materiālu, nedz štābu iznīcināšanai viņi raidīja smagos lielgabalu lādījumus, bet bez kāda mērķa, uz „labu laimi“, lai kristu granātas, kurp krīzdamas — gan jau kādu cilvēku nositīs, vai kādu namu iznīcinās. Patiesībā ienaidnieks izgāza savas dusmas uz mierīgiem iedzīvotājiem par savu lielo neveiksmi — neizdošanos ieņemt Rīgu.

Šai laikā mūsu nacionālā armija auga skaitā un palika stiprāka apbruņojumā. 3. un 4. novembrī sākās lielais uzbrukums ienaidniekam. 11. novembrī mūsu varoņi ieņēma Pārdaugavu, un soli pa solim spieda sakautās vācu - krievu bandas uz prūšu robežu pusi — no kurienes tās bija nākušas. Tās bija spīdošākās uzvaras mūsu atbrīvošanas cīņās, un gaišākās lapas puses mūsu jaunās vēstures grāmatā. Šais cīņās tika sakausēta mūsu nacionālā armija un arī visa tauta ar saviem vadoņiem. Bija atkal atdzimis latviešu varonības gars, un tas darīja brīnumus. Drīzi vien mūsu zeme bija ienaidnieku brīva. Ko diplomatiskās sarunas par izvākšanos no Kurzemes nepanāca mēnešiem ilgi, to mūsu varoņi veica dažās dienās. Bija jau arī še atkal mēģinājumi nivelēt mūsu armijas spožo uzvaru panākumus ar diplomātiju, kā tas notika pēc Cēsu kaujām. Tā bija Nisseļa komisija, kas uzņēmas sakauto bandu evakuēšanu. Bet kamēr tā kaut ko vēl gribēja uzsākt, tā lieta bija jau nodarīta. Mūsu varoņi bija jau bez komisijām „evakuējuši“ ienaidniekus pār robežu.

6. 18. novembra vērtējums.

Bermonta kaujas un tām sekojošā Latgales atsvabināšana piepildīja 1918. g. 18. novembra deklarāciju — brīvu, vienotu neatkarīgu Latviju. 18. novembra lielajam vārdam sekoja varoņu darbs — šī vārda iemiesojums. 18. novembra nozīme nav saprotama bez heroisma laikmeta, kas aptver visu 1919. gadu un 1920. gada sākumu — līdz miera noslēgšanai. Kas būtu valsts neatkarība, ja to kā kukuli mums klēpī būtu nometusi Vudro Vilsona deklarācija par mazo tautu pašnoteikšanās tiesībām vai Versaļas miera līguma nosacījumi? Kas būtu šī lielā sapņa un latvju vairāku paaudžu sirdslolojums, ja to nebūtu svaidījušas varoņu asinis?

Tautas brīvība nekad nav dota nepelnīti — vienmēr tā bijusi karstu cīņu un lielas kultūrālas gatavības auglis. Tā bijusi patriotisma un uzpurēšanās panākums. Lieli pārbaudījumi, ko 18. novembra aktam uzlika tam sekojošais lielinieku uzbrukums, vācu sazvērestība Liepājā 16. aprīlī un Bermonta uzbrukums, nāca lai konstatētu mūsu valstisko gatavību vai negatavību. Mēs to izturējām un līdz ar to visai pasaulei pierādījām savas tiesības uz valstisku neatkarību un nacionāli patstāvīgu dzīvi. Līdz tam daudz neticības Latvijai un latvju tautai valdīja mūsu pašu zemē, mūsu tuvākos kaimiņos un arī Eiropas daļā. Mūsu ienaidnieki vācieši darīja visu, lai Sabiedroto un pārējās pasaules acīs latviešus un Latvijas Pagaidu valdību nomelnotu par lieliniekiem. Lielinieku pusē pārgājušie bijušie latvju strēlnieki un kresais noskaņojums vienā iedzīvotāju daļā viņiem deva iemeslu ļaunprātīgai Latvijas apmelošanai. Sabiedroto pārstāvjus vāci brīdināja no ieroču došanas Pagaidu valdībai, tad jau labāk lai dodot komunistiem. Mūsu nacionālo armiju vācu imperiālisti un arī krievu emigranti, kas nebija metuši cerības par „lielo, ap-

vienoto Krieviju“, sauca par rozā armiju, kas krāsas ziņā daudz neko neatšķiroties no sarkanās armijas. Tiesa, salīdzinot ar krievu reakcionāro ģenerāļu „baltajām“ armijām, kuŗu vadība faktiski bija politiskā ziņā melna, mūsu nacionālā armija bija „rozā“ — tās vadībai trūka melnsimtmniecisku un atpakaļrāpulīgu centīenu. Tā stāvēja uz nacionāliem un dēmonkratīskiem pamatiem.

Bet netīcība jaunajai Latvijas republikai nebija sveša arī mūsu patīesīem un sīrsnīgiem draugīem, kuŗiem mēs esam daudz pateīcības parādā par neatsveramu pabalstu īsgrūtākos cīņu brīzos. Lūk, prātā nāk īgauņu īspaidīgā laikraksta vārdi, ko tas rakstīja Bermonta uzbrukuma laikā, kad mūsu valdības delegāti lūdza viņiem vēl reīz militāru atbalstu. Laikraksts teīca: „Labi, mēs esam ar mieru dot, bet mums papriekšu jāzīna, vai mēs uzceļam pilnu, vai tukšu maīsu?“ Netīcība valdīja pat mūsu pašu sabīedrības daļā un pat pie tās „zaļā koka“, par nokaltušo nemaz nerunājot. Vīena daļa (Nīedra) ticēja vācīešīem, otra — komūnīstīem. Un šīe negātīvie vīlcīeni nepalīka nezināmi Eīropai. Toš mūsu nelabvēļī izdaudzīnāja pa vīsu pasaulī. Še vēl jāņem vērā, ka cīņu laikā ar mūsu ārējiem īenaidnīekīem Latvija vēl nebija atzīta valsts. No līelvalstīm mūs par de facto pastāvošu valstī bija atzīnusi tikai Anglīja, bet Latvīju de jure vēl nebija nevīena valdība atzīnusi. Līelū ļaunumu mums dīplomatīskā laukā tai laikā darīja vecās Krievījas polītīskie emīgranti, kuŗiem bija vecī labī sakarī vīsās galvas pīlsētās. Vīņī cerēja, ka krievu baltīe ģenerāļī gāzīs komūnīstu varu un pīevīenos jaunās valstīs atjaunojamai krievu īmperījai.

Lai reālīzētu 1918. gada 18. novembŗa deklarācīju — brīvu, neatkarīgu Latvījas republiku, mums tādā ceļā vajadzēja īzturēt vēstures pārbaudījumus vīsos laukos: polītīskā, militārā, saīmniecīskā un

nacionāli kultūrālajā. Un latviešu tauta to spīdoši
izturēja.

Tas nozīmē, ka valsts neatkarības proklamēšanai valsts pirmie vadoņi bija izraudzījuši īsto brīdi. Tas nebija nācis par agru, nē! tad lielais vēstures notikums būtu mūs atradis nesagatavotus neatkarīgai valstiskai eksistencei. Tas nebija nācis arī par vēlu: ārējās pretvaras tad mūs būtu pārsteigušas nesagatavotus, un mūsu neatkarības dziesma būtu izskanējusi tūlīn pēc lielā brīvīšanas vārda, 18. novembra. Mūsu valsts dibinātājiem piekrīt nevīstoša slava par to, ka viņi ar ģeniālu intuīciju bija izraudzījuši īsto brīdi nacionālo mērķu piepildīšanai, un vīrišķīgi, pat varonīgi šo mērķi pārvērtā dzīves īstenībā. Tāpat kā 1918. gada 18. novembris ierakstīts nedzēšamiem burtiem mūsu tautas vēsturē, tā mūsu valsts dibinātāji un pirmie vadītāji paliks uz mūžīgiem laikiem kā nacionāli un vēsturiski varoņi. Nacionālā drosme, politiskā tālredzība un neatlaidība, ar kādu 1918. gada 18. novembra vadoņi pavēra jaunu gaišu lapas pusī Latvijas likteņu grāmatā, bija tik aizraujoša, ka glēvā un neticīgā sabiedrība drīz vien palika uzņēmīga un drošsirdīga, un nelielais „pēdējo fantastu“ pulciņš izauga par brīvības cīnītāju leģionu. Velākās latvju paaudzes nekad nevarēs pilnīgi izprast tās milzīgās grūtības un tos nepateicīgos apstākļus, kādos radās Latvijas valsts neatkarības ēka. Un tie visi atkāpās un pazuda varonības, ideālisma un neatlaidības priekšā, ko parādīja valsts vadoņi un dibinātāji ar K. Ulmani priekšgalā, armija un, beidzot, visa tauta. Sevišķi ideālā latvju jaunatne nosvēra svaru kausus par labu latvju tautas brīvībai. Par viņas varonību vēl rakstīs Latvijas valsts nākošie vēsturnieki.

1918. gada 18. novembrī latvju tauta no otrās, pat trešās šķiras tautas ieguva pilnvērtīgas nācijas tiesības — mēs iestājāmie vēsturisko tautu grupā.

No nevarīgā objekta starp laktu un āmuru, no vāja grauda starp diviem dzirnakmeņiem mēs pārvērtā-
mies politiskā faktorā, ar kuŗu jārēķinās citām tau-
tām. No vēstures objekta mēs pārvērtāties sub-
jektā. Kā riki citu rokās, mēs bijām savā pagātnē
zaudējuši patstāvīgas gribas, kā pārvaldītie —
zaudējuši valdonības jūtas un pašapziņu. 1918. gada
18. novembris pacēla latviešu tautas pašapziņu un
pašpalāvību. Ja valsts administrātīvo aparātu, saim-
niecības un praktiskās dzīves lietu organizācija
vien dotu neatkarību tautām, tad tas būtu ļoti maz.
Brīvas un atkarīgas tautas atšķiras savā starpā
galvenām kārtām nacionālo un ētisko īpašību ziņā.
Latvju brīvam neatkarīgam garam arī bija liktas
verdzības važas, un netik vien mūsu saimniecībai un
sociālajai dzīvei. Tāpēc 1918. gada 18. novembri va-
ram uzlūkot arī kā tautas ētiskās un nacionāli kul-
tūrālās atdzimšanas brīdi. Jau valsts proklamēša-
nas aktā atskanēja vārdi par latviešu kultūras uz-
devumiem, par to, ka pasaule gaida arī latviešu
nacionālā gara vērtības. Valsts organizācija ir lie-
lākais un uzticīgākais palīgs tautas kultūras cīņās,
un vēsturiskās misijas papildīšana ir tai stiprākais
atbalsts.

1918. gada 18. novembris izglāba latvju tautu
no drošas iznīcināšanas un asimilēšanās ar citām
tautām. 18. novembris pavēra mums brīvu ceļu
mūsu vēsturiskai un kultūrālajai misijai pasaulē. Ti-
kai kā brīva un neatkarīga tauta mēs varējām ce-
rēt papildīt savu lielo uzdevumu, un tikai kā brīva
tauta kultūrā radīt visu, ko spēj latviešu nacionā-
lais ģenijs. Latvijas neatkarīgajā valstī īsā laikā
radās universitāte, lielas mākslas iestādes un ievē-
rojami zinātnes darbi — spēcīgi kultūras faktori,
kuŗi nekad nebūtu tādu uzplaukumu piedzīvojuši ne-
brīvā, atkarīgā tautā.

1918. gada 18. novembris bija augšāmcelšanās
diena latvju tautai un latvju kultūrai, latvju ne-

atkarībai un patstāvībai. Valsts neatkarība devamums iespēju piepildīt sevi garīgā un materiālā kultūrā uz āru un savā iekšējā nacionālā būtņē. Vēlāk mēs redzēsīm, ka mūsu politiķi šo iespaidu lielā mērā neizlietoja, un no tam radās bīstams sastrēgums, kuŗu likvidēja 1934. gada 15. maijs.

II.

15. maijs.

1. 15. maija cēloņi, norise un attaisnojums.

Vai cerības, ko loloja latvju tauta, piepildījās? Vai valsts neatkarība atraisīja mūsu nacionālos spēkus — materiālos un garīgos? Vai mūsu varoņu lielie upuri bija nesuši svētību dzimtajai zemei?

Uz šiem jautājumiem Latvijas vēsture pēc 1918. gada 18. novembra atbild — jā un nē.

Bez šaubām, Latvijas republikas pirmie piecpadsmit gadi devuši ļoti daudz. Karā izpostītā zeme atjaunota, uz drupām radusies jauna, plaukstoša zemkopība, rūpniecība un tirdzniecība. Kur agrāk valdīja feudālās attiecības starp muižu un zemniekiem, tur tagad pacēlas brīvā latviešu jaunsaimnieka iekoptās mājas. Jaunas dzelzceļu stigas un šosejas šķērso latvju zemi, un tautas nacionālā bagātība strauji vairojusies. Mūsu tautas izglītības lieta dabūjusi tik strauju attīstību, kā vēl nekad agrākos laikos. Pilsoņu kultūras līmenis ārkārtīgi audzis, plaukusi arī latvju māksla, zinātne un visa sabiedriskā dzīve. Nav noliedzams, ka visur šos radošos latviešu nacionālos spēkus saimniecībā un kultūrā raisīja 1918. gada 18. novembris. Tas deva spārnus mūsu garam, tas atraisīja mūsu saistītās rokas un piepildīja lielu daļu cerības, ko valsts dibināšanas svētkos loloja latvju tauta un tās vadoņi. Lielu daļu cerības, tikai daļu, bet ne visas cerības. Otra daļa palika nepiepildīta un pat aizmirsta —

dzīve jaunajā valstī veidojās tā, ka beidzot radās liels sastrēgums. Kā ikviena ideja — arī demokrātiskā, kas dominēja jaunās valsts politikā pirmajos gados, sevi drīz izdzīvoja un no dzīves virzītāja spēka nārvērtās attīstības kavētājā spēkā, no progresīva faktora — reakcionārā. Radās liela vilšanās — sākumā sabiedrības virsslānī — inteliģencē, vēlāk visā tautā. Latviešu nacionālā pašapziņa cieta no cittautiešu privilēģijām un pārmērīgā iespaida valsts dzīvē, saimniecībā un kultūrā, valsts aparāts bija smags, neražīgs un nelietderīgs. Valsts vara bija vāja, partiju un tautību karos sadrumstalota. 1918.—1920. gada varonības laikmetam cieši pēdās bija sekojis glēvulības un ieraušanas laiks, patriotismu bija uzveicis partejisms, ideālismu — korrupcija. Un latviešu tauta stāvēja neziņā — pēc lielām uzvarām un nenoliedzamiem ieguvumiem bija iestājies mijkrēslis — pelēks ikdienas laiks bez garīgas trauksmes un bez vispārīgiem centieniem. Dēmokratijas vārdā valstī bija uzkundējušās partijas un nacionālos mērķus nobeiguši savtība.

18. novembra zvaigzne bija aptumšojusies. Pēc uzplūdiem nākuši sabiedriskie atplūdi. Kādreiz strauji plūstošie ūdeņi bija pārklājušies ar zaļu pūstošu gļotu un izplatīja trūdu smaku. Vai tik agri jau bija pienācis vakars?

18. novembris gan deva iespēju celt Latvijas patstāvības ēku uz drošiem un veselīgiem pamatiem, bet tas nenozīmē, ka partiju vadoņi, kas pēc brīvības cīņām uz koalīcijas pamatiem saņēma valsts vadību savās rokās, to spēja darīt. Viņi bija tikai sava laikmeta bērni un stāvēja revolūcijas ideju un mūsu nebrīvās pagātņes varā. Un mēs visi stāvējām kādas idejas varā, šīs idejas spēks valdzināja nevien mūs, bet visu kultūras pasauli. Tā bija dēmokratijas ideja, parlamentārā dēmokratija, kas valdīja pār ļaužu prātiem pēc lielo krievu, vācu un

austro-ungāru monarchiju krišanas. Šī ideja Latvijā nebija sveša jau no pagājušā gadu simta pēdējiem gadu desmitiem, tā bija valdošā sabiedriskā doma ilgus gadus. Mēs to uzņēmām absolūti, dogmatiski, bez kritikas un bez piemērošanas mūsu dzīves sevišķiem apstākļiem. Mēs bijām demokrātiski fanātiķi un iestīgām demokrātiskās galējībās. Bet tad par demokrātijas un partiju vadoņiem nāca vēstures tiesa, jo viņi vēlāk negribēja atzīt un labot savas kļūdas. Kad visa tauta un visa Eiropa kratiņas pārdemokrātijas drudzī, kad pasaules sabiedriskā doma demokrātisko dogmu bija sen atmetusi kā pārdzīvotu un nederīgu — mūsu partiju vadoņi kā viduslaiku mūki vēl turpināja skaitīt demokrātisko bauslību, paši tai neticēdami, bet vienīgi izmantodami tās labumus personīgām interesēm. Bet no šī laika sākās viņu kritiens. No šī laika sākās arī valsts kritiens. Mēs atradāmies bezdibeņa malā. Vēl isu laika sprīdi, un saskaldītā valsts vara izkūpētu partiju un tautību savstarpējās cīņās. Neļietderīgā valsts saimniecībā izgausa nacionālās vērtības un mēs bijām padoti straujam pagrimšanas procesam. Kā tauta un kā valsts mēs atradāmies uz slīpa līdzenuma, kas veda mūs uz bīstamu gala punktu.

Valsts pamatos, ko lika 18. novembrī, bija radušās nopietnas plaisas, kas apdraudēja visu ēku. Šo pamatu cements izrādījās par vāju, lai saturētu tautu stiprā viengabalainā nacionālā organismā, kas būtu spējīgs veikt lielosuzdevumus, ko no tās prasīja laikmets. 18. novembra darbs gaidīja lielas reformas. Vajadzēja radīt jaunu nacionālās varas avotu, kas savaldītu valstī centrbēgošos spēkus un kas dotu zemei stipru, autoritātīvu un koncentrētu nacionālu varu. Drošu roku vajadzēja pagriezt valsts stūri citā virzienā, lai mēs neuzbrauktu sēkli, no kurā vairs nav glābiņa. Tādām pašām ilgām, kādām latvju tauta gaidīja valsts neatkarības nodi-

bināšanu, tā visus pēdējos gadus alka arī valsts lielā reformas darba. Mēs meklējam jaunus dievus: sa-sisto elku vietā un gaidījām jaunu vadoni, kas iz-vestu mūs no baigā garīgā tuksneša, kurā mēs bi-jām nomaldījušies. Mēs gaidījām lielo reformā-toru — atjaunotāju, un alkām pēc jaunas ticības.

*
*
*

Un šis lielais lūzums un pagrieziens, kas iezī-mēja jauna laikmeta iestāšanos Latvijā, notika 1934. gadā naktī no 15. uz 16. maiju. Ministru pre-zidents K. Ulmanis un kara ministrs ģenerālis J. Balodis, savu tuvāko līdzdarbinieku pabalstīti, pārtrauca saeimas darbību un visu valsts varu sa-ņēma savās, resp. jaunsastādītās autoritārās valdī-bas rokās.

Kā tas norisinājās?

Par šo vēsturisko notikumu vadoni vēlāk paši sniedza atklātībai izsmelošus paskaidrojumus.

Saeimas sēde, pēdējā sēde, otrdien 15. maijā. Satversmes grozījumu likumprojekts otrajā lasījumā noraidīts, un augstais nams spriež par „Preiļu admini-strātīvām robežām.“ Šo likumu aspriežot depu-tātu kungiem ne prātā vēl nenāk, ka viņu pašu „ad-ministrātīvās robežas“ jau nospraustas, un ka ce-turtā saeima vairs nekam robežas nespraudīs. Pie saeimas nama gan pastiprinātas policijas patruļas, bet tās, saka, esot uzmanības solis pret varbūtējiem „leģionāru“ ekscsesiem.

Saeimas pēdējā sēde beigusies, un bijušais bruņ-niecības nams iegrimst tumsā. Nakts tumsā tīts arī ārlietu ministrijas nams, lai gan tur šonakt gatavo lielus notikumus. Puskrēslā, pie vājas gaismas tur drudžaini strādā ministru prezidents K. Ulmanis, kara ministrs ģenerālis J. Balodis, iekšlietu ministrs V. Gulbis un deputāts A. Bērziņš. Lielo notikumu sagatavošanas laiks nav bijis ilgs — tikai pāris die-

1934. g. 16. maija rītā min. prez. Dr. K. Ulmanis, ģen. J. Balodis un dep. A. Bērziņš (tagad. iekšlietu viceministrs).

nas — no svētdienas vakara līdz otrdienas vakaram. Doma par to gan dzimusi jau agrāk — ministru prezidents K. Ulmanis šo nodomu priekš gada puķu valodā jau izteicis zemnieku svētkos Embotē. Tagad pienācis laiks tā realizēšanai.

Pulksten 11 vakarā vajadzēja notikt kara stāvokļa izsludināšanai. Iekšlietu ministrs V. Gulbis uzrakstīja šī rīkojuma pirmtekstu: „Ievērojot to, ka valstī draud izcelties iekšēji nemieri, kuri apdraud valsts iedzīvotāju drošību, ar šo tiek izsludināts kara stāvoklis visā Latvijā uz 6 mēnešiem“. Svarīgā pavēle, kara ministra līdzparakstīta, dota.

Nama apakšstāvā apmeties Rīgas garnizona priekšnieks ģen. K. Berķis, kuŗa slavas vainagā mirdz Cēsu kaujas un daudz citas spožas uzvaras. 15. maija vakarā viņš ir galvenais valdības pavēļu un rīkojumu izpildītāis. 6. Rīgas kājnieku pulkam bija dota pavēle plkst. pus 1 naktī uz 16. maiju ieņemt un apsargāt visas valdības ēkas. Šī pavēle tiek izpildīta ārkārtīgi precīzi — taisni plkst. pus 1 notiek valdības ēku ieņemšana un apsargāšana. Tai pašā laikā pārtrauc tēlefona satiksmi — arī pastu un tēlegrafu ieņēmis karaspēks kopā ar aizsargiem.

Notikumu centrā ir ārlietu ministrijas nams, kuŗā ierodas sakaru virsnieki no visām karaspēka daļām, ziņneši no notikumu vietām un aizsargi, kas noved pavēles. Kopā ar karaspēku un policiju stājas sargu vietās arī aizsargi, kā pirmais — Rīgas aizsargu pulka sakaru bataljons. Pēc pāris stundām ierodas arī aizsargi no provinces.

Kad pienāk ziņas par sociāldemokratu Tautas nama ieņemšanu un ieroču krājumu atrašanu sociāldemokratu vadoņu dzīvokļos, paliek skaidrs, ka valdības rīcība nākusi īstā laikā, jo sociāldemokrati slepeni gatavojušies pilsoņu karāam. Tautas nams pārvēršas Aizsargu namā un sarkanā karoga vietā nama tornī uzvijas sarkan - balt - sarkanais karogs. Un tas viss norisinās ārkārtīgā disciplinā, akurā-

tībā un bez asins piles izliešanas. Valdības solī neatrod tautā nekādas pretestības, bet gan vispārīgu sajūsmu un atvieglojumu par novelto slogu.

[Kad Rīgas pilsoņi 16. maija saulainajā rītā atdarija acis, viņi ieraudzīja valstī jaunu varu.] Šīs varas nesēji gan bija tie paši vecie valsts vīri — mūsu valsts dibinātājs K. Ulmanis un atbrīvošanas cīņu vadonis ģenerālis Balodis, bet varas avots bija jauns. [Tas nenāca vairs no saeimas un tās divu duču lielā partiju skaita, bet no vienprātīgās, nacionālā sajūsmā degošās latvju tautas, kas gavilēm apsveica valsts lielos reformātorus.]

„Pirms 16 gadiem“ — ir teikts ministru prezidenta K. Ulmaņa un kara ministra ģen. J. Baloža manifestā — „mēs izkaŗojām Latvijas valstī gandrīz tukšām rokām. Mēs bijām vienoti Tīrelpurvā, pie Ventas krastiem, Cēsu kaujās. Ar liesmojošu sirdi un sarkan-balt-sarkanu karogu rokās. Tagad mums uzlikts vēl lielāks uzdevums sargāt toreiz iegūto brīvību un neatkarību un pierādīt visai pasaulei, ka tās mums pieder ar pilnām tiesībām kā vienotai, dzīves spējīgai, brīvības cienīgai tautai. Mēs nedrīkstam turpināt savas valsts veidošanu, ļaujot partiju ķildām vēl vairāk sašķelt un vājināt tautu, mums jābūt stipriem — mums jābūt vienotiem cīņās ar degošu ticību un nesalaužamu palāvību.

Šī pārliecība ir mūs vadījusi, kad mēs šai brīdī uzņēmāmies atbildību, kuŗas smagumu mēs pilnīgi apzināmies, bet arī stiprinājusi mūsu cerību, ka

šo soli sapratīs un atzīs visi, kam dārga Latvija un viņas liktenis. Lai stipra paliek tautas griba, tautas ticība un palāvība Latvijas nākotnei!

Ministru prezidents K. Ulmanis.
Kara ministrs ģen. J. Balodis.

* * *

Kas notika Latvijā šai vēsturiskā naktī no 15. uz 16. maiju?

Valsts varas maiņa, satversmes un politiskās iekārtas maiņa, — nacionāla revolūcija? — Jā. Politiskā sistēma, kas dibinājās uz parlamentu kā absolūto varu valstī, šai naktī sabruka. To lauza jaunuzaugušie nacionālie un sabiedriskie spēki un to vadīja — ministru prezidents K. Ulmanis un ģen. J. Balodis. Tīri formāli ņemot, šie valsts izpildvara nobīdīja pie malas traucējošo parlamentāro varu, no kurās bija izauguši visi ļaunumi valstī, bet būtībā apvērsuma pamati bija dziļāki. Fakts, ka vecā partiju iekārta krita kā kāršu namiņš, bez jebkādas pretestības, liecina, cik satrūnējuši bija tās pamati. Un atkal šie lielais valsts reformu darbs bija nācis istā laikā, tāpat kā valsts dibināšanas akts.

Lai redzētu, cik nobriedis un nepieciešams valstij bija 15.—16. maija akts, jāmet skats atpakaļ uz politisko dzīvi šī notikuma priekšvakarā. Te redzam A. Bļodnieka valdību un ceturto saeimu. Ko teikt par šiem abiem valsts likteņu vadītājiem līdz 15. maijam?

Lai runā viņu pašu darbinieki. Viens no parlamentārās demokrātijas agrākiem aizstāvjiem — deputāts Jēz. Trasuns par Bļodnieka valdību teica saeimas sēdē, ka tā personālā sastāvā esot visvājākā valsts pastāvēšanas laikā. Tā esot tik vāja, ka jādomā, ka šī būšot pēdējā demokrātiskā valdība Latvijā.

Tiešām — valsts varu reprezentēja bēdīgas, pat kōmiskas personas — ar pašu ministru prezidentu Bļodnieku sākot un ar Skuju Frīdi beidzot. Kādā stāvoklī atradās valsts vara pēdējos gados, sevišķi ceturtās saeimas un Bļodnieka valdības laikā, tam plīvuri mazliet norāva tiesu sēdes bij. finanču ministra Annusa prāvas iztiesāšanas laikā. Tie nebija

vairs valsts vīri un politiķi, bet katru mēra sajūtu un pienākuma apziņu zaudējuši pagrimšanas laika iznirēļi, kas bija aizmirsuši nevien mazā katķisma aizliegumus (tev nebūs! . .), bet visu, kas tautai bija svēts, un par ko mūsu varoņi bija atdevuši savas dzīvības. Saimnieciskās krīzes laikā viņi putināja valsts vērtības, it kā tām nebūtu bijis gala, un šķieda nacionālās bagātības partijām un . .

Viņi mainīja valdības vienu pēc otras, it kā valsts būtu izmēģinājumu lauks profāniem un diletantiem. Latviešu nacionālo godu un intereses partiju vadoni nesargāja — tās bija vērtības maiņas operācijās ar minoritātēm. Ikvien valdību sastādot, cieši raksturojās uz to, lai valdībā nenāktu spējīgi cilvēki — tie varēja aizēnot konkurējošo partiju vājākus vīrus. Saeimas sēdes bija neražīgas — par labiem un derīgiem likumiem, par valsts un privātās saimniecības glābšanu no draudošā sabrukuma parlamentārieši nedomāja. Tukšas un dēmagōģiskas runas pildīja „augstā nama“ dienas kārtību. Un kā gan nē — vēl viena sesija un nāks jaunas — piektās saeimas — vēlēšanas. Dēmagōģijas dzirnavas vēl jāmal, kamēr nav par vēlu. Bet pēc tam — lai nāk vai ūdens plūdi.

Vai viņi saeimā neredzēja tautas postu un bezdibeni, kuŗa malā bija novesta zeme? Vai viņu vidū nebija arī redzīgi starp akliem, godīgi darbinieki starp politiskiem blēžiem, drošsirdīgi starp glēvuļiem? Vai pēdējā — divpadsmitajā — stundā nenāca mēģinājums izcelt valsts greizos ratus no grāvja un atjaunot pazaudēto ceļu, pēc varonības laikmeta aizmirsto ceļu uz patriotismu un ideālismu?

Jā, bija mēģinājums šai stundā glābt valsti no smagiem pārbaudījumiem un lielajām kļūdām, kas pirmā laikā bija ieviesušās nevien aiz ļaunprātības, bet lielā mērā arī aiz piedzīvojumu trūkuma valsts darbā.

Šis mēģinājums bija 1933. gada 3. novembrī, kad K. Ulmanis ierosināja satversmes grozīšanu. Bet kā šo svarīgo reformu projektu uzņēma zeme un kā uzņēma valdošās partijas saeimā?

Iespajds, ko zemē atstāja zemnieku savienības līdera iesniegtais satversmes reformas projekts, bija tiešām liels un ierosinošs. Visas partijas, kas līdz tam bija sīvākās reformu pretinieces, pārvērtās reformas „draugos“, neviens K. Ulmani netiesāja, bet gan apskauda, ka viņš šai laikā pirmais nācis klajā ar gatavu satversmes reformas projektu. Atskaitot konservatīvos un dogmātiskos sociāldemokrātus, latgaļus un daļu minoritātu deputātu, visas partijas sākumā „principā“ piekrita satversmes reformai. Atklāts palika tikai jautājums, cik lielā mērā „dēmokratiskie principi“ atļauj atkāpšanos no absolūtā parlamentārisma resp. valsts prezidenta un valdības pilnvaru palielināšanu uz partiju varas rēķina saeimā. Saeimas komisijā un sevišķi plenārsēdē otrajā lasījumā uzvaru guva tomēr vecais dēmokratisks partiju viedoklis, kas visu svarīgo satversmes reformas lietu noveda līdz nullei. Satversmes grozījumi, ko pieņēma saeimā otrajā lasījumā, faktiski nozīmēja visas reformas aprakšanu, kā to vienprātīgi atzina mūsu parlamentārieši, prese un šīs reformas iniciators K. Ulmanis.

Tā tad visas zemes cerības, ka satversmes reforma dos valstij iespēju izklūt laukā no tā purva, kurā to bija ievadījusi partiju neatbildīgā saimniekošana, sabruka. Un saeimas sešu mēnešu ilgās cīņas un darbs ap šo svarīgo likumu pārvērtās smieklīgā politiskā farsā, kas tikai lieku reizi pierādīja saeimas nespēku. Cilvēki, kas rikojās bez atbildības sajūtas un neapsvēra savu soļu sekas, nevar pat iedomāties, kādu iespaidu tautā atstāja šāds satversmes reformas lietas iznākums.

K. Ulmaņa satversmes reformas projekta būtība bija: plašām pilnvarām apveltīts valsts prezidents,

K. Ulmanis tautas sapulcē Stelpē, 1934. g. 1. jūlijā.

Ž. Unams, 18. novembris un 15 maijs. — 4.

kas ieceļ valdību, un saeimas, resp. partiju tiesību sašaurināšana līdz tiešam likumdošanas darbam. Šo projektu apcirpa tādā mērā, ka otrā lasījumā pāri palika tikai deputātu pilnvaru pagarināšana no trim uz četriem gadiem un citi mazsvarīgi grozījumi. Nebija arī ne mazākās cerības, ka politiskais saprāts partiju vadoņiem varētu atgriezties tai īsajā laikā, kas šķīra satversmes reformas likumprojekta otro un trešo — pēdējo lasījumu.

Partiju absolūtās varas piekritēji gavilēja — Ulmanis izgāzies! Fricis Menders savas partijas pēdējā kongresā teica: „Ulmanis var izstiepties, bet tautas nobalsošanā nepieciešamās 600.000 balsis viņš savam reformas projektam nedabūs!“ Reformu pretinieki savus plānus dibināja uz to, ka satversmē paredzētā kārtībā tiešām bija grūti izdarīt kādus radikālus grozījumus. Bet viņi bija aizmirsuši vecu veco latviešu sakāmvārdu: „Kad vadzis pilns, tas lūzt.“

[16. maija naktī partiju pārpilnais vadzis Latvijā tiešām lūza.] Savā stūrgalvībā un politiskā tuvredzībā mūsu vakardienas valdnieki atraidīja glābšanas rīņķi, kas tiem bija mests, un tādēļ nogāja dibenā. Kā smags akmens uz necelšanos. Aiz sevis viņi atstājuši tikai sliktas atmiņas — kā politiskās aprobežotības un gara vājības pati pilnība viņi paliks nemirstīgi Latvijas vēsturē.

[Kad nebija iespējams valsti glābt no sabrukuma ar saeimu, tad tas bija jādara pret saeimu un pāri saeimai. Citiem vārdiem, bija jāuzsāk izšķirošā cīņa pret šīs iestādes galveno spēku un pamatu — politiskām partijām. 16. maija akts iznīcināja politiskās partijas kā noteicošo, vadošo faktoru valsts dzīvē. Ar asu operācijas nazi tas izgriezta no valsts dzīvā organisma toš augoņus, kas bija ieviesušies demokrātijas pagrimšanas laikā — korrupciju, partejību, savtību, nacionālo interešu nodevību.]

Politiskās partijas vecajās demokrātijās ir tau-

tas vienotājas valsts darbā uz noteiktu politisku principu un programmas pamatiem. Mums tās bija tautas skaldītājas un karjēristu kliķes ienesīgu vietu un darījumu nodrošināšanai. Ne nacionālo apziņu, nedz kādu citu politisku skolu tās tautai nav devušas visos šais piecpadsmit, sešpadsmit darbības gados. Mūsu valsts demokrātisko raksturu 18. novembrī iedomājās kā bara, kā daudzgalvainu kolektīva varu. Koleģiālo principu iedomājās kā demokrātisku, atšķirībā no personas varas, kas mūsu pirmo politiku greizajā apziņā bija reakcijas, monarchijas un visu politisko ļaunumu iemiesojs.

Un ko deva šis pūļa dievināšanas princips valsts pārvaldē?

Tas noveda valsts varu līdz bezspēcībai. Garas debātes, lielas, nejaušas nobalsošanas un vēl nejaušāki balsošanas iznākumi. Kolektīvā pārvaldes sistēma nebija radoša un lietderīga. Tā nebija arī atbildīga par saviem darbiem un balsošanām. No tautvaldības šī pārvalde bija izaugusi neatbildīgā, nenoteiktā, neražīgā bezvarā. Nekāda plānveidīga saimniecība vai politika nav domājama ar šādu pārvaldes iekārtu. Ar personības nolīdzināšanu līdz nullei mūsu partijdemokrātija bija novedusi likumdošanas iestādes, valdības un pašvaldības organu darba spēju līdz tādām minimumam, kuram seko šo valsts institūtu sabrukums. Neļaut spējīgākām personībām pacelties pāri varai, lai nenodibinātos „diktatūra“, vai neizveidotos „ķeizars“ — tāda bija šo vecpolitiku dzīves gudrība. Ar to viņi bija cēlušies valsts dzīvē, un ar to tiem bija arī jākrīt. Pretējā gadījumā būtu kritis 1918. gada 18. novembra lolojums — Latvijas valsts.

Kad ēkas pamati ir greizi, tad visa ēka draud sabrukt. Latvijas demokrātiskās republikas ēkas pamatos, kā redzējām, bija greizumi. Tas bija greizais demokrātisms, kas masai ļāva nospiegt personību, tas bija greizais internacionālisms, kas lat-

viēšu tautu, valodu un kultūru vērtēja tikpat zemu un vēl zemāk, kā ienācēju ēmigrantu un kolōnistu garīgās vērtības mūsu zemē. Šos greizos pamatus 18. novembrī vēl labi nevarēja saskatīt, bet pēc vairākiem gadiem, kad jaunceltā valsts ēka jau sāka grīloties, nebija vairs šaubu, kur meklējama vaina. Tikai varas apreibušie partijvīri varēja vēl teikt, ka viss ir labākā kārtībā. Viņiem acis neatvēra pat partiju režīma sabrukums Vācijā, Austrijā, Igaunijā un citās valstīs. „Valsts esam mēs, partiju vadoņi, bet visi citi ir fašisti“ — ar šo atzīnu viņi nogāja no vēstures skatuves uz visiem laikiem. Ne no savas tuvākās, nedz tālākās apkārtnes notikumiem viņi nekā nebija mācījušies, un nekā no jaunības gados iekaltām dogmām tie nebija aizmirsuši. Itnekā — nožēlojamie, neaprobežotie vakardienas valdnieki, tautas pamestie un vēstures izsmietie partijpolītīki.

2. 15. maija nozīme.

Ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa un ģenerāļa J. Baloža drošsirdīgā 15./16. maija akta galvenā nozīme pastāvēja agrākos gados nodarīto kļūdu labošanā, greizās politiskās līnijas iztaisnošanā un jaunās valsts iekārtas nodibināšanā. 15. maija nacionālās revolūcijas akts bija tanī pašā laikā arī lielu politisku reformu akts. Fakts, ka valsts reformu darbu 15. maijā sāka valsts dibinātāji un atbrīvotāji, piedzīvojumiem un nopelniem bagāti dēmokratiskā laikmeta valsts vīri, liecina, ka parallēli radikālam lūzumam gājusi arī nepieciešamā kontinuitāte, kas izslēdz bīstamus eksperimentus. Pretējā gadījumā 15. maija patriotiskais akts varēja izvērsties lēcienā „tumsā“, no kā mūs agrāk ne bez iemesla brīdināja daži labi politiski domātāji. Šim bīstamam akmenim mēs laimīgi tikām pāri: K. Ulmaņa un

ģen. J. Baloža vadībā mēs varējām būt pilnīgi droši, ka jaunā politiskā iekārta uzņems visu vērtīgo, kas bija demokrātijas laikmetā un atmetīs tikai partiju varas negatīvo daļu. Lielo lūzumu laikā to bieži vien nodara un reizē ar visu ļauno atmet arī labo, ko radījis agrākais laikmets. Vara, kas būtu nākusi no aprindām, kurās stāvēja tālu valsts pārvaldei demokrātijas laikā, bez šaubām, būtu radikālāka un ieaugšana jaunajā iekārtā nevarētu noritēt bez sāpēm un satricinājumiem. Piedzivojumi citās valstīs šīs domas lieku reizi apstiprina.

15. maija akts piepildīja to, ko 18. novembris deklarēja un tikai neskaidri nojauta. 15. maijs nāca nevis Latvijas nacionālos un demokrātiskos ideālus apgāzt, bet tos piepildīt. Tas veica to, ko nevarēja veikt tā priekštecis. 15. maijs atmata tikai dogmas pineklus, kuriem bija saistītas latviešu politiku rokas un kājas — divu krievu revolūciju un divās mūsu lielajās kaimiņautās dzimušās doktrīnas — vācu marksismu un krievu nihilismu. 15. maijs nenāca ar jaunu dogmu, tas atsvabināja mūs tikai no vecās dogmas. Ar praktisku valsts vīru skatu 15. maija vadoņi atmata visus nespējīgos kolektīvos valsts institūtus un tai vietā lika personīgās vadības un atbildības principu.

Autoritārā iekārta mūsu apstākļos ir tanī pašā laikā arī latviešu nacionālās varas iekārta. Pirmo reizi valsts pastāvēšanas laikā pēc 15. maija nodibinājās no svešautiešiem pilnīgi neatkarīga valdība un pilsētu pašvaldības. Un pirmo reizi mūsu politiskā vēsturē apklususi tā nacionālā cīņa, ko pret mums veda minoritātes visās dzīves nozarēs. Koncentrētu valsts varu, centralizētu valsti, vienotu tautu un pienākumu apziņā modru sabiedrību — vai tas nav 15. maija ieguvums? No demokrātiskas tautību maisījuma valsts mēs 15. maijā iegājām latviešu nacionālajā valstī. Pēc ilgiem garīgās un politiskās klaiņošanas gadiem mēs beidzot esam atra-

duši latviešu nacionālās valsts ideju — piepildījuši latviešu labāko dēlu senso sapni.

15. maijā mēs izberzējām savas Kerenska revolūcijā apmiglotās acis un nesaprašanā sev jautājām: „Jā, ko tad mēs esam darījuši un kam dzīvojuši laikmetā pēc atbrīvošanas cīņām līdz 15. maijam? Kāds mērķis tad mums bija kā tautai un kāda bija mūsu nacionālā misija? Vai tā maz bija tauta — bez nacionālas solidaritātes apziņas, bez kopējiem kultūras mērķiem? Vai mēs paši ar šādu nacionālu seju neatstūmām no sevis citas tautības mūsu zemē? — Tikai tagad jauna laikmeta apgaismojumā mēs redzam, ka apdraudēta bijusi nevien mūsu valsts, bet arī mūsu tautas nacionālā esība.

Internacionāli demokrātiskā valsts izpratne, kas 18. novembrī likta Latvijas valsts pamatos (Tautas padomes platforma un vēlāk — satversme) šķīra latvietības ideju no valsts idejas: latviešu tauta (nācija) un Latvijas tauta (polītiskā) bija dalīti jēdzieni. 15. maijs tos savienoja latviešu Latvijas jēdzienā. Lai minoritātes dzīvo, bet „ši zeme ir mūsu un pilsētas mūsu“, šē valda latviešu valoda, latviešu kultūra un latviešu vadoni. Latvijā vairs nav sadrumstalota daudzu tautību un kultūru drumstalās, bet tā ir vienota latviešu nacionālā valsts. Nevis kādas internacionālas pasaules demokrātijas mērķiem latvju tauta šai zemē tūkstošiem gadu cīnījies un strādājusi un ne internacionālei par godu 18. novembrī proklamēta un pēc tam varoņu asinīm izcināta Latvijas valsts, bet gan latviešu tautai un kultūras valdonībai tas darīts. 18. novembris tā vēl neteica, bet gan 15. maijs. Tā ir šīs dienas priekšrocība pret 18. novembri.

Salīdzinot ar citām pasaules tautām, mēs neļausim sevi vērtēt zemāk par tām, bet mūsu valstī latvieši ir pirmdzimtā tauta. Salīdzinot ar citām kultūrām, viens otrs mazticīgs var arī pietiekoši augstu nevērtēt mūsu nacionālo kultūru, bet Latvijā

tā ir vienīgā, kurai mēs dzīvojam un kalpojam. Latvijas valsts ideja un tautas nacionālā ideja ir vienotas, un mums dots mērķis piepildīt latvietības ideju — pašķirt tās uzvarai brīvu ceļu.

Var iedomāties valdošās tautas un mazākumtautību koalīciju valdībā — kaut arī tikai sliktas varas koalīciju, bet nevar iedomāties latviešu nacionālā gara koalīciju ar žīdu, krievu, vācu u. t. t. garu. Latviešu gars var būt vai nu tīrs, vai arī nemaz nebūt. Tauta, kas pazaudē savu īpatnējo nacionālo seju, tā pati pazūd. Dēmokratijas laikā mēs bijām apdraudēti — mēs sajaucāmies ar minoritātēm arī garīgi. 15. maija nozīme vēl ir tā, ka ar šo laiku sākās mūsu nacionālās tīrības process. Mums dots latviešu garīgās tīrības ideāls — nacionālais ideāls.

*
*
*

Parlamentārās dēmokratijas laikmets - Latvijā noslēdzies — tas devis visu, ko spēja. Jaunais laiks, kas sākās ar 1934. g. 15. maiju, turpretim, tikai vēl top. Tādēļ šos abus laikmetus vēl nevar salīdzināt, un to viena pret otru nostādīšana mums nekā vēl nedod. Mēs pagaidām varam salīdzināt tikai idejas, ar kurām vecais laiks cēlās un krita, ar idejām, kas apgaroja 15. maija aktu. Un šai salīdzinājumā mēs redzam, ka 15. maijs stāv asā pretrunā savam priekštecim — dēmokratiskam laikmetam un tai pašā laikā piepilda 18. novembra testamentu — nodibina apvienotu nacionālu Latvijas valsti. 18. novembra neskaidrās, sajauktās un pretrunīgās idejas, kas noveda mūs pie dēmokratiskās tautību vienlīdzības valsts, 15. maijā tiek apskaidrotas nacionālās valsts ideālā. Nevienā citā zemē, atskaitot Poliju, kurā sabrukušas parlamentārās dēmokratijas, valdībām nav bijuši šādi nacionāli uzdevumi un tādēļ pilnīgi aplami ir 15. maija aktu salīdzināt ar itaļu

fašistu gājienu uz Romu vai nacionālsociālisma uzvaru Vācijā. Šis pēdējās tautu kustības smēla savus spēkus dziļā patriotismā un aizvainotā nacionālā pašlepnumā, ko izsauca smagi zaudējumi ārpolitikā, bet tām bija svešs nacionāli pazemojošais stāvoklis pašu zemēs. Tādēļ vispārīgiem apstākļiem, kas bija liktenīgi partijdemokratijām, mūsu zemē klāt nāca vēl specifiski nacionālie apstākļi un tiem piekrita galvenā izšķirošā loma. Tamdēļ Latvijas lielā reformas kustība negāja zem pretmarksisma karoga, kā Itālijā un Vācijā, bet zem latviešu nacionālisma karoga, latviešu tauta ieguva visu varu valstī, tā cēlās nacionālā pašapziņā, valsts vienīgā saimnieka apziņā. Mūsu nacionālās atdzimšanas kustībā ir tik maz negatīvo „nost!“ saucienu, kā vēl nevienai sabiedriskai strāvai Latvijā, un tādēļ tai ir ļoti auglīga zeme pozitīviem centieniem.

Tautas vienības, vadonības un latvietības idejas liktas 15. maija kustības pamatos. Šīs idejas latviešiem nav svešas — mūsu pirmā nacionālās atmodas kustība tanis smēla savu spēku. Kr. Valdemārs un vēlāk Kronvalda Atis tās cildināja kā latviešu vispārīgā patriotisma spēka avotu. Jaunās strāvas, divu krievu revolūciju un republikas laikā mēs tās bijām aizmirsuši un atmetuši. Mēs to vietā pieņēmām pilsoniskos un sociālistiskos jēdzienus.

Vai 15. maija reformu kustība ir pilsoniska? Nē, — pilsoniski un sociālistiski jēdzieni agrākā nozīmē 15. maijam sveši. Tie apvienoti nacionālā jēdzienā. Tādēļ arī daudzām kapitāliskām vērtībām 15. maijs jau vilcis svītru pāri, tāpat kā tīri sociālistiskām. Un domājams, ka arī turpmāk netrūks upuru ne saimnieciskā liberālisma, nedz dogmātiskā sociālisma frontēs. 15. maijs veido savu saimniecisko un sociālo politiku no tautas un valsts kopinteresešu viedokļa un tādēļ tam ir sveši centieni, kas raksturo šķiru un sociālo grupu politiku.

15. maijs mūsu vēstures grāmatā pagaidām ierakstījis tikai jaunā laikmeta pirmās lapas puses. Bet arī no tām mēs varam jau spriest, ka Latvija iegājusi jaunā atdzimšanas stadijā, un ka 15 maija vēsturiskais uzdevums ir līdz galam piepildīt 18. novembri.

III.

15. maija Latvijas sasniegumi.*)

1. Saimnieciskās dzīves stabilizēšana.

Viens no svarīgākiem Latvijas valsts ieguvumiem pēc 15. maija pārvērtībām ir saimnieciskās dzīves stabilizēšana. Tautsaimnieciska nestabilitāte rada arī politisku nestabilitāti, tāpat kā politiski nestabila valsts iekārta (piem. parlamentārisms) savukārt nekad nevar savest kārtībā kādas valsts sabrūkošo tautsaimniecību. Šādiem nolūkiem vajadzīga stipra valsts vara un tāpēc pat parlamentārisma zemēs oikonomisko križu pārvarēšanai parlaments mēdz valdībām piešķirt plašas pilnvaras un pats uz laiku aiziet atpūtā (piem. Francijā u. c.). Arī mūsu parlamentārisma pēdējie gadi bija raksturīgi ar to, ka pastāvīgi pasliktinājās kā vispārējais valsts, tā arī gandrīz visu iedzīvotāju šķiru saimnieciskais stāvoklis. Dēmokratiskā saeima ar saviem 100 „keizariņiem“ labi negribēja un nebūtu arī spējusi nekādi tikt galā ar pastāvīgi uz leju ejošo valsts saimniecisko stāvokli, kurš tādā turpinājumā arī pats par sevi būtu nonācis pie absolūta sabrukuma.

Jau sākot ar 1930. gadu mūsu valsts budžets ikgadus uzrādīja deficitus. Budžetu deficitu segšanai izsaimniekoja gandrīz visu 100 miljonu lielo valsts rezerves fondu. Turpmāko budžetu iztrūkumu segšanai ķērās pie parādu taisīšanas un maksājumu at-

*) Šī brošūras daļa uzrakstīta 2. iespaidumam.

likšanas. Kaut gan šajā laikā Latvijas saimnieciskā dzīvē sāka parādīties arī vispārīgais krīzes iespaids, tad tomēr jāsaprot, ka šo krīzi vairāk sekmēja vietējā rakstura cēloņi un tikai mazākā mērā pasaules saimniecības apstākļi. To veicināja partiju aplamā saimnieciskā un vispārējā politika. Pietiek norādīt, piemēram, tikai uz bezdarbnieku jautājumu, kas tik smagi gulās uz valsts un pašvaldību budžetiem. Latvija ir ļoti reti apdzīvota lauksaimniecības zeme, kas ikgadus spiesta ievest 20—40.000 laukstrādniekus no ārzemēm, no Lietavas un Polijas. Bet tajā pašā laikā, kad lauku ražas ievērojama daļa gāja zudumā strādnieku trūkuma dēļ (laukstrādnieku augsto algu dēļ lauksaimniekiem darba spēks bija nepietiekošs), laucinieki tūkstošiem ieplūda pilsētās „meklēt darbu“, resp. sociālos pabalstus, ko izsniedza bezdarbniekiem. Šie pabalsti caurmērā bija lielāki nekā laukstrādnieku alga. Tādā gadījumā cilvēki centās uz pilsētām, kur par bezdarbu samaksāja labāk nekā uz laukiem par grūto darbu. Šādas aplamās sociālās politikas sekas bija 1934. gada pavasarī — 10.480 reģistrētu „bezdarbnieku“, kuri saņēma sociālo pabalstu.

Nevien valsts vara, bet arī visas pilsētu pašvaldības cieta no šādas mākslīgi kultivētās bezdarbnieku armijas, kuŗa reizēm pārsniedza 20.000 cilvēkus. Saimnieciskā krīze pilsētās un uz laukiem pieņēma savu asāko veidu. Rūpniecībā nodarbināto strādnieku skaits samazinājās, lauksaimniecības produktu eksports strauji krita, tirdzniecībā un transportā valdīja klusums. Latviešu tauta, kas pazīstama ar savām augstām darba spējām un centības garu, sāka slīdēt atpakaļ. Šis kritiens lejup bija sevišķi jūtams tādēļ, ka Latvija pēdējās paaudzes laikā bija piedzīvojusi savu nacionālo renesansi, sākumā ar politisko un saimniecisko uzplaukumu. Var iedomāties to psiholoģisko lūzumu, kas iestājās tautā, sevišķi viņas jūtīgā un atsaucīgā jaunatnē un intelligencē. Mēs

paliekam nabagi, mēs paliekam nevarīgi un atkarīgi no citiem — mēs zaudējam savu saimniecisko neatkarību un politisko spēku! Ik pēc trim gadiem notika parlamenta vēlēšanas, bet tautas pārstāvju orgāns kļuva arvien mazāk darba spējīgs.

Bet pēc 15. maija valsts tautsaimniecības kuģis, kuru dezorganizētais parlamentārisms straujā gaitā stūrēja uz skaidri saredzamām klintīm, tūdaļ ar drošu roku tika pagriezts citā virzienā. Un mūsu valsts jaunā autoritārā valdība, kuru Latvijas atjaunotājs Kārlis Ulmanis sastādīja 1934. g. 17. maijā, tūdaļ sāka savu darbību ar lieliem jaunceltnes darbiem it visā tautsaimniecības nozarēs. Vispirms uzlaboja sašķobītās valsts finanses un ievērojamā mērā pacēla visu saimniecisko dzīvi pilsētās un uz laukiem. Parlamenta sastādīto budžetu ar 16 milj. latu lielu deficitu izlīdzināja un sabalansēja izdevumus ar ienākumiem. Bet pagājušā gada budžets jau uzrādīja ienākumu pavairošanos un izdevumu samazināšanos un devis nelielu atlikumu. Tāpat valdība ievērojami uzlaboja ārējās tirdzniecības bilanci un eksporta pastiprināšanu.

Isā laikā ievērojami ir auguši ārējās tirdzniecības apgrozījumi. Tie piem. pag. gada 9 mēnešos ir lielāki, nekā tai pašā laikā divi iepriekšējos gados: 1933. g. apgrozījumi bija 125 milj., 1934. g. — 128,1, bet 1935. g. tai pat laikā 149,1 milj. ls. Importa vērtība pavairojusies no 70,4 līdz 77,8 milj., bet eksporta vērtība 1935. g. pavairojusies no 57,7 uz 71,3 milj. ls, t. i. par veseliem 23,6 proc. Maksājumu grūtības stipri samazinājušās. Noguldījumu kopsumma mūsu kredītiestādēs stipri augusi, aizdevumu kopsumma turpretim samazinājusies. Zelta krājumi Latvijas bankā un valūtas rezerves ievērojami pavairojušās. Dzīves dārdzības indekss Rīgā strādniekiem samazinājies: ja 1930. g. dārdzību pieņēma par 100, tad 1935. g. bija tikai

76 punkti. Tāpat dzīves dārdzības indekss samazinājies ierēdņiem. Strādniekiem dzīves dārdzības indekss provinces pilsētās ir zemāks nekā Rīgā — par apm. 28 punktiem (ja Rīgā 100, tad provincē 72). Ja siktirdzniecības cenu indekss 1913. g. pieņēms par 100, tad 1935. g. bija 70. Nodarbināto strādnieku skaits pieaudzis.

Ar lauksaimniecības tirgus nokārtošanu, ar ciētām cenām, kredita lietišķo nokārtojumu u. c. līdzekļiem autoritārā valdība likvidējusi pēdējās krīzes sekas uz laukiem. Cik lielu darbu valdība veikusi lauksaimniecības labā, var spriest no tā, ka 1934. gadā valsts uzpirkusi visu maizes labību — 200.000 tonnas, maksājot par to cenas, kas divkārt pārsniedz pasaules labības tirgus cenas. To pašu valdība darīja arī 1935. gadā. Ja parlamentārās iekārtas laikā Latvija ik gadus ievēdā ievērojamu kvantumu maizes labības, tad tagad to eksportē. Ar kviešu un rudzu eksportu Latvija nodibinājusi jaunu eksporta nozari, kas valstij dod ievērojamas valūtas rezerves. No labības importiera par labības eksportieru — tāds ir ceļa gabals, kas noiets lauksaimniecībā. Tāpat autoritārās valdības laikā pieaudzis sviesta eksports (par 20%) un arī linu eksports. Ja ņemam vērā, ka Latvijas tautas saimniecība un valsts ienākumi dibinās uz lauksaimniecības produktu un mežu eksportu, tad paliek skaidrs, kāpēc saimnieciskā krīze zemē izbeigusies — un atkal iestāties augstas konjunktūras laiks. To apliecina arī statistiskie skaitļi par citām tautsaimniecības nozarēm, piem. rūpniecībā, tirdzniecībā, transportā, banku dzīvē.

Tas viss ļoti jūtamas sekmes uzrāda tamdēļ, ka 15. maijs ir nācis ar jaunām saimnieciskās dzīves atdzīvināšanas un nostiprināšanas metodēm un panācis arī „ciešāku kopdarbības nepieciešamības sajūtu starp valdības iestā-

dēm un privātsaimnieciskām organizācijām.“*)

* * *

*

Lai labāk uz jauniem pamatiem pārorganizētu mūsu saimniecisko un sociālo dzīvi, ir nodibinātas kameras — katrai galvenai saimnieciskai nozarei: tirdzniecības-rūpniecības, lauksaimniecības un amatniecības. Pēdējā gan pašlaik vēl ir tapšanas stadijā. Tuvākā laikā nodibināsies arī vēl darba un kultūras kamera.

Tirdzniecības un rūpniecības kameru valdība nodibināja jau 1934. g. 21. decembrī, pieņemot attiecīgu likumu. 1935. g. 2. februārī kameru atklāja un viņa uzsāka darbību. 1935. g. 30. decembrī izdeva jaunu likumu par tirdzniecības un rūpniecības kameru, kas viņas darbību paplašināja un nosprauda dažus jaunus uzdevumus. Kameras uzdevums ir tirdzniecības un rūpniecības pārstāvēšana un veicināšana. Šai kamerai ir pakļautas tirdzniecība un rūpniecība šī vārda tiešā nozīmē, kuģniecība un transporta nozares, kreditsaimniecība, visāda veida apdrošināšana, namsaimniecība un būvniecība, kā arī tirgotāju un rūpnieku biedrību darbība. Pēdējās ir domātas tirgotāju un rūpnieku pašdarbības izkopšanai ciešā sadarbībā ar kameru. Protams, ka nevar vairs pastāvēt neskaitāmās agrākās biedrības, bet paturot acīs kā galveno nolūku visu mūsu saimniecisko spēku koncentrēšanu, likums ir paredzējis katrā pilsētā ar 10.000 iedzīvotājiem un katrā apriņķī tikai vienu rūpnieku un tirgotāju biedrību. Kameras aktīvo locekļu skaits ir 90 un 45 kandidāti.

Lauksaimniecību pārstāv un veicina lauksaimniecības kamera, kuŗa dibināta pēc

*) L. T. R. K. priekšs. A. Bērziņš — „Saimnieciskās kopdarbības vērtība“, rakstu krājumā „Latvijas atdzimšana“, 128. lpp.

tirdzniecības-rūpniecības kamerai analogiskiem principiem. Lauksaimniecības kamera tagad ir pārņēmusi arī visas tās funkcijas, kuŗas agrāk izpildīja dažādās lauksaimniecības centrālās biedrības. Tagad viss agronomiskais darbs, kas celts uz sabiedriskās iniciatīves un pašdarbības pamatiem, ir centralizēts un apvienots lauksaimniecības kamerā. Kameru ar likumu nodibināja 1935. g. 28. martā. Lauksaimniecības kamera pēta un kārto visas speciāli uz lauksaimniecību attiecošās lietas. Lauksaimniecības kameras kopsapulce ir mūsu zemnieku parlaments, kuŗā reprezentēti visi, kam vārds un sakars ar lauksaimniecību. Valdībai lauksaimniecības kamera ir padomdevēja iestāde, bet pati viņa autoritatīva lauksaimniecības tiesību un interešu pārstāve.

Uz jauniem pamatiem ceļot mūsu saimniecisko dzīvi, nevarēja iet secen arī sasāpējušam kreditsaimniecības jautājumam. Un tāpēc valdība 9. aprīlī 1935. g. nodibināja Latvijas kredītbanku, kuŗa jau ir kļuvusi par ievērojamu saimniecisko dzīvi regulējošu faktoru un spīdoši attaisnojusi savas dibināšanas vajadzību. Kredītbanka ir pārņēmusi vairākas darba nespējīgas sīkākas kredītiestādes un tā glābusi noguldītājus no zaudējumiem. Bet galvenā kredītbankas nozīme tā, ka valdības rīcībā tagad ir viena centrāla tirdzniecību un rūpniecību kredītējoša un regulējoša iestāde. Šai ziņā vairs lielu lomu nevar spēlēt vairākas cittaautiešu kredītiestādes, kā tas bija demokrātijas laikos. Latvijas kredītbanka pieskaņojas vairāk tirdzniecības un rūpniecības kameras darba laukam, bet lauksaimniecības kameras darbības aploka kreditsaimnieciskai regulēšanai nodibināta otra liela kredītiestāde — Latvijas zemnieku kredītbanka.

Visi šie apstākļi mūsu saimniecisko dzīvi ir tik redzami uzlabojuši, ka vairs nav jūtamas krīzes laikmeta pazīmes. Galvenais, ka tauta atguvusi uz-

ticību. Tāpēc stipri vairojies arī siko krājēju un noguldītāju skaits. Tā pasta krājkasē vien noguldītāju skaits jau pārsniedz 100.000, bet noguldījumu kopsumma 50 milj. latus.

Latvijas saimnieciskās dzīves centrālā rēgulējošā iestāde būs valsts saimniecības padome, kuŗas likumu valdība pieņēma 1935. gada 30. decembrī. Šis likums nosaka:

1) Valsts saimnieciskās padomes uzdevums ir piedalīties saimniecisko likumu došanā, dodot atsaukmes par tiem saimnieciska un saimnieciski politiska rakstura likuma projektiem, kuŗus viņai nodod ministru kabinets.

2) Valsts saimnieciskā padome sastāv no saimniecisko kameru galveno komisiju locekļiem.

3) Padomes sesijas sasauc ministru prezidents.

4) Padomes katras sesijas sēdes vada pēc kārtas saimniecisko kameru priekšsēdētāji, sākot ar tās kameras priekšsēdētāju, kuŗa nodibināta pirmā. Padomē katrai sesijai ievēlē priekšsēdētāja biedru un sekretāru.

5) Padomes sēdes ir pilntiesīgas, ja tanīs piedalās vismaz puse no visiem padomes locekļiem.

6) Padomes sēdēs var piedalīties ministru kabineta locekļi un valsts iestāžu pārstāvji, kuŗi balsošanā neņem dalību.

7) Lēmumus padome pieņem ar vienkāršu klātesošo balsu vairākumu.

8) Padomes sēdes ir atklātas. Uz mazākais piecu padomes locekļu pieprasījumu padome var lemt noturēt aizklātu sēdi. Aizklāta sēde jānotur, ja to pieprasa valdības pārstāvis.

9) Padomes dienas kārtību nosaka kārtības rullis, kuŗu izstrādā padome un apstiprina ministru kabinets.

10) Pie padomes pastāv kanceleja, kuŗas štatus nosaka budžeta kārtībā. Līdzekļus padomes izdevumiem paredz valsts budžetā.

11) Padomes locekļu amats ir goda amats, un viņi savus pienākumus izpilda bez atlīdzības.

Pēc finanču ministra paskaidrojuma, valsts saimnieciskās padomes uzdevums ir sāvest kopā uz vienu mērķi visas Latvijas saimnieciskās dzīves darbību un uzstādīto mērķu izpildīšanas sadarbību, apvienojot šim mērķim valdības un privāto saimniecisko pasākumu ierosmi. Šis likums savā būtībā ir konzekvents turpinājums valdības darbībai un politikai. Valsts saimnieciskā padome nav ceļš atpakaļ uz kaut kādu parlamentu, bet ceļš uz ļoti ciešu sadarbību starp valsts varu un mūsu valsts visplašākām iedzīvotāju aprindām. Ar vēl divu gaidāmo kameru radīšanu pilnā mērā noslēgsies visu tautas plašāko aprindu saistīšana valsts darbā. Tautas vadoņa nolūks ir ar šo likumu pieaicināt plašākās aprindas pie svarīgo valsts dzīves jautājumu pārrunāšanas, nedibinoties uz politiskām partijām un politiskām kombinācijām, bet dibinoties uz tautas labākās daļas kopā sastrādāšanu svarīgo jautājumu izšķiršanā.

2. Izglītības un kultūras druvas briedums.

Izglītības un kultūras lietas pēc 15. maija kārtotas un veicinātas daudz rosīgāki kā pirms tam. Daudz kas še radīts jauns, vecais nospodrināts. Jau 1934. g. 12. jūlijā valdība izdeva jauno likumu par tautas izglītību. Ap šo svarīgo likumu demokrātija cīnījās daudzus gadus un nespēja ar viņu tikt nekādā galā. Bet autoritārā valdība šo tik svarīgo tautas izglītību kārtotāju likumu izstrādāja un izdeva divos mēnešos. Šis likums nosaka veidus un robežas zemākām, vidējām un augstākām mācības iestādēm. Galvenais likuma princips, ka tauta audzināma nacionālā valstiskā garā, par ko jārūpējas valstij un pašvaldībām. Svarīgs likumā tas, ka paaugstināts bērnu vecums, kurā jāsāk apmeklēt skolas. Skolu pārvaldes ziņā ievesta centrā-

lizācija kā atsevišķās skolās, tā vispār. Skolu priekšniekiem dotas lielākas tiesības, bet uzlikta arī lielāka atbildība. Skolu pārvaldē pastiprināta izglītības ministrijas noteikšana. Dēmonkratijas zieds — minoritātu autonomās skolu pārvaldes, kas bija it kā valstis valstī un kļuva par piedauzības akmeni, likvidētas un atstāti tikai minoritātu skolu referenti izglītības ministrijā.

Pie rūpestības par izglītības lietām būtu piebilstams vēl tas, ka nekad nav uzcelti tik daudzi jauni stalti skolas nami kā pēdējos divos gados. Pie kam ļoti lielā mērā šādus nolūkus atbalsta arī sabiedrība. Tā, kad universitātei izbūvēja jauno aulu, sabiedrība sāka ziedot un saziedoja prāvu summu universitātes ērģeļu fondam.

Jaunā Latvija ir gaismas un kultūras valsts. Izglītībai un kultūrai atvēlēti plaši līdzekļi. Tā 1935./36. g. valsts budžetā izglītības ministrijai paredzēta 22 milj. latu liela summa, kas ir gandrīz par 2,5 milj. vairāk kā iepriekšējos gados. Izglītības izdevumi auguši nākošo paaudžu labā. Arī pilsētu un lauku pašvaldības izdod skolu uzturēšanai u. c. izglītības mērķiem ap 12.640.000, kas kopsummā ar izglītības ministrijas līdzekļiem ir ap 35 milj. latu gadā. Skolas kļūst par īstām gaismas pilīm.

Bet pavisam neiedomājamā veidā (no agrāko laiku viedokļa raugoties) skolas ir pārvērtis ministru prezidenta Dr. Kārļa Ulmaņa 28. janvāra draudzīgais aicinājums. 1935. g. 28. janvārī, atcerēdamies savu pirmo skolu Bēzmuižā, ministru prezidents nosūtīja viņai paraugbibliotēku un uzaicināja sabiedrību atcerēties savu tēvu pagastu, savu pirmo skolu, dāvinot tai grāmatas, gleznas, mākslas darbus vai mūzikas instrumentus. Šis aicinājums it kā atmodināja kādus snaudošus sabiedrības spēkus; sabiedrisko gara kūtrību pārvērtā par aktīvu kultūras veidotāju faktoru. Grāmatas, gleznas un mūzikas instrumenti sakā plūst uz skolām.

28. janvāra draudzīgam aicinājumam rodas jauni un aizvien jauni sekotāji. Š. g. 28. janvārī, kad pagāja gadskārta kopš draudzīgā aicinājuma, Latvijas skolām, baznīcām un biedrībām bija ziedoti 183.000 ls naudā, 518.000 grāmatu, 213 gleznu, 6 klavieres, 22 mikroskopi, 197 medicīnas skapīši, 34 radio aparāti, 6 vijoles, 9 pulksteņi, 27 valsts un kultūras darbinieku ģimenes, 25 krūšu tēli un bareļeji, 4088 ogulāju u. c. krūmi, 42 sienas kartis, 17 bišu saimes, 6 globi, 186 sienas tabulas, 8 barometri un vēl daudz citu priekšmetu. Pavisam ziedotāju personu skaits bija ap 40.000. Vienā no pirmajām vietām ziedojumu vērtības ziņā ir draudzīgā aicinājuma ierosinātais ministru prezidents Dr. K. Ulmanis, kas lielus dāvinājumus nodevis savai pirmajai skolai — Bērzmuižas pamatskolai. Rūpnieks Roberts Hiršs ziedojis Vējavas pamatskolai skolas iekārtu u. c. vērtības par 28.000 ls. Bez tam Hiršs kopā ar kundzi apdāvinājuši vēl citas skolas un iestādes, tā ka viņu ziedojumi kopsummā sniedzas ap 33.000 ls un ir vislielākie. Ziedojumu, kas sniedzas pāri par 1000 ls, ir vairāk.

Tā tad draudzīgais aicinājums mūsu kultūras iestādēm — skolām, baznīcām, biedrību mājām ir sagādājis tik bagātīgu velti, kādai Latvijas kultūras vēsturē līdz šim vēl nav precedenta. Šis aicinājums atdzīvinājis līdz tam gandrīz pilnīgi sastingušo grāmatniecību un smago grāmatu tirgus krīzi pārvērtis augstā konjunktūrā. Nekad nav iznākušas tik daudz vērtīgas grāmatas kā pēdējo 1½ gadu laikā. Ko šai ziņā ieguvušas skolu bibliotēkas, varam spriest no tā, ja ieskatāmies bibliotēku statistikā. Visā laikā, kopš Latvijā ierīkotas bibliotēkas, viņu grāmatu krājumi, ieskaitot arī kultūras fonda apgādātās bibliotēkas, ir aizsnieguši apm. 2½ milj. sējumus. Bet draudzīgais aicinājums viena paša gada laikā šo grāmatu skaitu (ņemot vērā arī grāmatu iegādei ziedoto naudu) ir pavairojis par apm. 1/3 daļu.

24. jūlijā 1934. g. valdība pieņēma likumu, kas pārkārtoja kultūras fondu, aktivizējot viņa darbību. Jaunais likums nosaka, ka kultūras fonda līdzekļi, kas sastādās no 3% piemaksas alkoholisku dzērienu cenām, izlietojami: 1) monumentālu nacionālās kultūras darbu un pieminekļu radīšanai, 2) prēmijām par izciliem darbiem kultūras laukā, 3) pabalstiem zinātnei, mākslai, rakstniecībai un šo nozaru darbiniekiem, 4) zinātnes, mākslas un rakstniecības popularizēšanai, 5) stipendijām izglītības nobeigšanai un studiju veicināšanai, 6) fiziskās kultūras un ārpusskolas izglītības sekmēšanai. Un šos uzdevumus kultūras fonds ļoti aktīvi arī veicis. Sevišķa labvēlība veltīta visām rakstniecības un mākslas nozarēm. Bez jaunradītā kultūras un mākslas lietu pārziņa posteņa, kas darbojas pie izglītības ministrijas, iecelti vairāki rakstniecības, mūzikas un glezniecības stipendiāti, kur labākie šo nozaru pārstāvji var materiālo rūpju netraucēti nodoties lielu radošu darbu veikšanai.

Kultūras fonds sarīkojis arī divas vispārējas gleznu izstādes, kas ir bijušas lielākās, kopš Latvija pastāv. Šais izstādēs bez privātiem pircējiem daudzus darbus iegādājās valsts un pašvaldības iestādes savu telpu izdaiļošanai.

Radošo spēku aktivizēšanai kultūras fonds sācis godalgot arī labākos avīžu ievadrakstus, kas, bez šaubām, pozitīvi atsauksies uz publicistikas attīstību, ja še vēl pievienos arī tādus darbus, kas parādās žurnālos vai atsevišķās brošūrās.

Šī gada sākumā ir nodibināts un uzsācis darboties vēstures institūts — Latvijas vēstures avotu meklēšanai un pētīšanai. Tas ir gaišs liecinājums, ka uz drošiem pagātnes pamatiem mēs nākotnei gribam celt savu kultūru, radīt stipru savu valsti.

3. Latviskā Latvija. *no*

„Jaunā laika saturs ir vislielākais, viscildenākais visdziļākā un vispatiesākā nozīmē: latviskā Latvija. Mēs to zinām un izjūtam, bet paies laiks, kamēr mēs īsti sapratīsim, kas ir īsti latviskā Latvija. Jaunajā Latvijā jāvalda tiem, kas nesaraudjamām saitēm ar šo zemi saistīti, jāvalda latviešiem. Latviešu Latvija, pašu valdīta!“ — Tādus vārdus ministru prezidents Kārlis Ulmanis ir teicis atbildīgajiem valsts darbiniekiem 1934. g. 17. jūlijā. Un vispārējos tautas sporta svētkos 23. septembrī ministru prezidents šo domu ir vēl pastiprinājis, teikdams, ka „visa mūsu gara ceļa gala mērķis lai būtu visa latviskā varenība, krāšņums un skaistums“. Šī nu ir galvenā vadošā doma Latvijas valdības darbībai atjaunotās latviskās Latvijas valsts celšanai un nostiprināšanai. Un šo vadošo domu mūsu pirmais valststvirš izteicis zelta vārdiem. Tiešām, zelta vārdi! Katram latvietim, katram pilsonim, kas mīl Latviju, šie ir zelta vārdi. Bet tie nav tikai ar zeltu atsverami vārdi vien, jau sen tie kļuvuši skaidri saredzami tālejoši darbi, par kādiem parlamentārisma laikos mēs varējām cīnīties, bet viņus nesaņiegt, sapņot par tiem, bet neredzēt viņus realizējamies.

Cik putekļu un kņadas agrākos laikos nesacēla piem. tas pats Doma baznīcas jautājums. Viņu kārtoja un nevarēja nokārtot, lēma un nevarēja izlemt, bet tagad Doma baznīca ir Latvijas archibiskapa katedrāle. Tāpat jau aizmirsts, cik vienkārši nokārtots Strēlnieku dārza jautājums. Arī lepajā Biržas komercskolas mājā kā sabiedrības īpašumā tagad mīt kāda ievērojama latvieša dibināta un viņa vārdā nosaukta pilsētas komercskola.

Par sabiedrības un valsts naudu celtās ģildes, no kurām kādreiz izgājuši arī mūsu tautas kalpinā-

tāji, un kuŗas līdz pēdējam laikam bija stipras cit-tautības citādeles, ar jaunajiem rūpniecības un amatniecības kameru likumiem atkal pārgājušas valsts un sabiedrības īpašumā, kam viņas arī agrāk faktiski ir piederējušas. Šie likumi nāca tikai kā dabiskā un izlīdzinošā taisnība. Lai gan viņi tikpat labi skāra arī latviešu, kā vāciešu u. c. tautu privāto biedrību intereses, tomēr likās uztraucamies par viņiem tikai vācieši, kuŗi šķita apdraudēti savās „privileģētās“ pozīcijās. Viņi nevarēja pat lāga aprast ar domām, ka atjaunotajā Latvijā nevar būt mazas minoritātu „valstiņas“ valstī. Un kad pat kādas ārvalsts sūtnis bija gribējis šai lietā par savu tautiešu, bet mūsu valsts pilsoņu, interesēm aizlikt kādu vārdu ārlietu ministrijā, tad mūsu ārlietu ministrs deva viņam cienīgu un noteiktu atbildi: „Savas valsts lietas mēs nokārtosim paši“.

Minoritātu autonomo skolu pārvalžu likvidēšanu mēs jau pieminējām, bet īstu gandarījumu latviešiem 15. maijs deva ar to, ka Latvijas valstī latviešu valodai ierādīja viņas cieņai vajadzīgo vietu. Dēmokratiskajā saeimā, par citu nemaz nerunājot, mēs dzirdējām visādas valodas. Un lai gan saeimā ap 80% deputātu bija latvieši, tomēr, kad reiz tur pacēla jautājumu — runāt tikai latviski, tad šiem 80% latviešu nebija tik daudz gribas un spēka, lai to arī nolemtu.

Turpretim autoritārā valdība jau 1934. g. 14. jūnijā, pat nepilnu mēnesi pēc savas stāšanās darbā, izdeva pārgrozījumus noteikumos par valsts valodu, latviešu valodai, kā valsts valodai, ierādot pienācīgo vietu, un nosakot, ka arī pašvaldībās visur jālieto valsts valoda. Bet 5. janvārī 1935. g. izdeva jaunu un pamatīgi izstrādātu likumu par valsts valodu. Šī likuma pirmais pants nosaka, ka valsts valoda ir latviešu valoda, un otrs — ka valsts valodas lieto-

šana obligātoriska armijā, flotē un pašvaldības iestādēs un uzņēmumos, kā arī visos privātos iestādījumos ar publiski tiesisku raksturu. Tālāk šis likums noteica, ka valsts un pašvaldību rakstos un mācības grāmatās latviešu valodā lietojami latīņu burti. Periodiski izdevumi latviešu valodā, kas iznāk biežāk kā vienreiz nedēļā, iespiežami latīņu burtiem vēlākais sākot ar 1936. g. 15. maiju. Šis likums nu latviešu valodai Latvijā ierādīja viņas dabīgo vietu un cieņu, ko demokrātiskās Bābeles laikmets viņai liedza veselus 16 gadus. Pie kam ar latīņu burtu ieviešanu nodibināta vienāda ortografija visai valstij, kas mazina arī plaisu starp Latgali un pārējo Latviju.

Latviskā Latvijas izveidībai piekļaujas arī latviskā pilsētu pārvaldes. 1934. g. 25. maijā valdība pieņēma noteikumus par pilsētu pārvalžu pārveidošanu, un jau 1. jūnijā stājās darbā jaunā pilnīgi latviskā Rīgas pilsētas valde — pirmā tāda, kopš pastāv šī pilsēta. Latviskas pilsētu pārvaldes sāka darboties arī citās Latvijas pilsētās. Tikpat svarīgs kā šis bija arī otrs pašvaldību reformas princips, ko valdība pieņēma 1934. g. 17. jūlijā, t. i. likums par apriņķu valžu likvidēšanu un pagastu pašvaldību darbības pārkārtošanu, nodibinot apriņķu vecākos un ceļot atkal godā agrāk iecienītos pagastu vecākos.

Visa latviskā varenība, krāšņums un skaistums ir tagadējās autoritārās iekārtas gala mērķis, kā to ir deklarējis ministru prezidents. Tāpēc bija jādomā arī par Latvijas ārējā krāšņuma un skaistuma veidošanu un kopšanu, lai Latvijai, sevišķi viņas pilsētām, būtu īpatnējs un vienveidīgi izturēts latvisks izskats. Šim nolūkam valdība nodibinājusi monumentālo celtnu fondu (1935. g. 28. III.) un arī nacionālās celtniecības komiteju.

Monumentālo celtnu fondā 1935. g. budžetā atvēlēja Ls 50.000,—, bet 1936. g. Ls 100.000,—, bez tam no Kultūras fonda līdzekļiem šim pašam nolūkam paredzēts šogad saņemt Ls 200.000.— Nacionālās celtniecības komiteja tagad saskaņo visas jaunceltnes valstī, lai viņas noritētu pēc vienveidīga mērķa un plāna un kopveidā radītu latviešu krāšņuma un skaistuma līnijas. Tā ir atkal doma, kuŗa nebija interesējusi nevienu no Latviju pārvaldītajām agrākajām svešajām varām, nedz arī demokrātiskās Latvijas vadītājus. Šīs pašas domas realizēšanas skaistumu pag. gadā jau diezgan jūtami piedzīvoja Rīga, kuŗai kilometriem pārbūvēja un asfaltēja ielas, noplēsa vecas un sabrukušas celtnes, ierīkoja glītus laukumus, cēla jaunus ceļus. Bet tas ir tikai sākums lielajā celtniecības darbā latviskā krāšņuma un skaistuma radīšanā.

4. Vienības valsts un viņas vadonis.

„Mūsu mērķis ir visplašākā sadarbībā, skoloto tautiešu palikšana ciešā tautas kopībā, saskaņota, līdzsvarota tautsaimniecība, tautas spēku vairošana, garīgās un materiālās kultūras celšana tautā, visos tās slāņos.

Tāpēc, pretēji agrākai naida un šķiru cīņu sludināšanai, tagad vajag vispirms nevien propagandēt visu šķiru sadraudzības nepieciešamību un viņas svētīgās sekas, bet arī darbos spēcīnāt un veicināt šo sadarbību.“ Tāds viedoklis ir deklarēts ministru kabineta 1935. g. 30. aprīlī pieņemtiem uzdevumiem un atzinumiem valdības turpmākai darbībai. Ja agrā-

kās valdības nebija spējīgas izstrādāt tālejošu valsts izbūves un vadības darba plānu, vēl mazāk tādu rē-ālizēt, tad tagadējā valdība ar minētiem uzdevumiem un atzinumiem ir izstrādājusi ļoti plašu un tālejošu darbības plānu visām dzīves nozarēm, uzdevumus visiem valsts resoriem. Bet šo atzinumu noslēdzošais deklarējums par visplašāko sadarbību tautas kopībā, par šķiru sadraudzību — ir zīmīgākais atjaunotās Latvijas pamata balsts un laika gara uzvaras sauciens. Ar savu lielo valstiski nacionālo darbu, ar aicinājumu uz šķiru sadraudzību, ar tautas visplašāko slāņu sadarbības veicināšanu visos darbos un lēmumos, Kārļa Ulmaņa autoritārā valdība jau ar pirmajiem savas darbības soļiem ieguva visplašāko aprindu nedalītu piekrišanu un simpatijas. Spontānais tautas sajūsmas izpaudums par 15. maija aktu pārvērtās līdz tam neiedomājamā gavilējošā tautas vienībā. Ilgi sludinātais un mākslīgi kurinātais šķiru naidis izgaisa kā dūmi. Tautas vienības gars atkal atdzīvojās kā senās varenības un kopības simbols. Tautas visplašākie slāņi lielā vienprātībā un cerībā nostājās aiz jaunās dzīves un atjaunotās Latvijas radītāja un vadītāja. Un ar savu darbību, ar nobriedušu reformu nekavējošu realizēšanu valdība šo tautas vienprātību un vienību tikai nostiprināja. Šī tautas vienprātība jo spoži parādījās grandiozi apmeklētajās tautas svinībās — atdzimšanas svētkos 1934. g. jūnijā, 15. maija gada svētkos, lielajos strādnieku svētkos un plaušas svētkos Koknesē.

15. maija valsts atjaunošanas gada svētki Rīgā un visā provincē izvērtās par tik grandiozu tautas manifestāciju valstī, kādu Latvija vēl nebija piedzīvojusi. Stundām gari gājieni pilsētu ielās. Kilometru kilometriem gara karogu mežu parāde. Un šais gājienos lielā sajūsmā un disciplinētībā soļoja tikai delegācijas, visas tautas, visu šķiru un arodu delegācijas — intelligence, ierēdņi,

uzņēmēji, strādnieki — visi lielā vienības un vienprātības priekā. Šai saulainā dienā visi dziļi sajuta, kādu vērtību mums ir devusi valsts atjaunošana un tautas vienība.

Lielie strādnieku svētki 1935. g. 28. jūlijā vēl vairāk nostiprināja šo tautas vienības garu. Šie svētki bija autoritārās valdības ievadītās sociālpolitikas uzvaras skaists vainagojums.

Līdz 15. maijam pilsētu, kā arī lauku strādnieki bija audzināti nesamierināmas šķiru cīņas garā. Ar visiem spēkiem bija gādāts, lai strādnieki dzīvotu nošķirtu un savdabīgu kultūras un darba dzīvi, piekopjot tikai savas šķiras politiku. 15. maijs atnesa dziļu lūzumu arī strādnieku dzīvē un uzskatos. Jau pašā sākumā ministru prezidents noteikti uzsvēra, ka Latvijā turpmāk valdīs miera un satiecības gars, kas neatzīst nekādu šķirošanu dažādo sociālo grupu un šķiru starpā, ka visi ir aicināti kopējā valsts darbā un ka valdība vienlīdzīgi rūpēsies un gādās par to, ka visas dibinātās un taisnīgās prasības samērīgi ar līdzekļiem būtu ievērotas un visa tauta būdū pilnīgāku labklājību.

Šo solījumu valdība ir pildījusi un centusies sociālo likumdošanu izveidot pēc noteikta plāna, kāda līdz 15. maijam nebija. Spilgtu valodu par to runā statistiskie dati un augšā minētie skaitļi. Kamēr 1934. gada martā nodarbināto strādnieku skaits sasniedza 158.422, 1935. gadā tas uzrādīja jau 170.000. Arī bezdarbs izbeidzies, taisni otrādi — nevien uz laukiem, bet arī dažās rūpniecības un amatniecības nozarēs trūkst darba roku.

Kā visas lietās, tā arī sociālās likumdošanas darbā valdība to saistījusi ar apvienotās tautas vispārējo mērķi — radīt mieru un saprašanos, ņemot savā aizsardzībā un gādībā sociāli vājākos slāņus. Sociālā miera nodrošināšanā Dr. K. Ulmaņa valdība nostājās uz pareizā viedokļa, ka strādnieks un darba devējs ir abi vienādi mūsu tau-

tas locekļi, kam valdība nodrošina taisnīgu dzīvi. Ļoti daudzos gadījumos valdība nav pieļāvusi algu pazemināšanu strādniekiem, tāpat dažos gadījumos noraidītas arī strādnieku nedibinātās prasības, vienmēr vadoties no taisnības principa. To saprot kā darba devēji, tā strādnieki, par ko spilgtāko liecību nodod senāk plaši izplatīto streiku pilnīga izbeigšanās. Visus konfliktus valdība likvidē ar savu autoritāti. Ir domāts par obligātorisku šķirējtiesu ieviešanu, kur visi darbu strīdi jānodod samierināšanās iestādei. Šķirējtiesas spriedums būtu saistošs abām pusēm, pie kam ierosinājums varētu nākt vai nu no vienas puses, vai pat uz darba inspekcijas pieprasījumu.

Par strādnieku apvienošanu s jāsaka, ka valdība bija spiesta likvidēt vecās, nederīgās komunistiski un sociālistiski noskaņotās arodbiedrības, jo tās pastāvēja vienīgi šķiru naida kultivēšanai un valsts varas apkaņošanai. Veco biedrību vietā ir radītas jaunas, valstiskas arodbiedrības, kuras apvieno vairāk desmit tūkstošus strādnieku. Tagadējām arodbiedrībām sveši ir blakus uzdevumi un politika, tās visu uzmanību veltī strādnieku arodinteresu aizsardzībai.

Strādnieku apdrošināšanas jautājumā arī redzam, ka strādnieku stāvoklis uzlabojies. No tīri lietišķā viedokļa valdība ir reorganizējusi slimo kasu pārvaldi, samazinot administratīvos izdevumus. Ar to panākta ārstēšanās uzlabošana. Lai aptvertu visus apdrošināšanas veidus, valdība izstrādā sociālās likumdošanas likumu. No jauna nāk klāt vecuma un invaliditātes apdrošināšana, kādas mums līdz šim pat nemaz nebija: vecuma nespēka gadījumos vajadzēja lūgt pašvaldību pabalstu. Ja parlamentārās varas laikā mūsu sociālā likumdošana gadiem stāvēja uz vietas, tad tagad katram skaidrs, ka samērā īsā laikā te daudz kas darīts. Viens no svarīgākiem jaunās likumdo-

šanas principi ir lauku un pilsētu izlīdzināšana sociālo likumu ziņā, lai lauki nebūtu šajā ziņā aizmirsti, kā bija līdz šim. Ikviens jauns sociāls likums prasa jaunus izdevumus, kas atkarīgi no valsts tautsaimniecības. Sevišķi daudz līdzekļu prasa sociālās apdrošināšanas likums. Bet tautsaimniecības spējām jāpieskaņo visa sociālā likumdošana. Bet kā jau agrāk redzējām, mūsu saimnieciskās dzīves atdzīvošanās pēdējo gadu laikā uzrāda labus panākumus. Latvija saimnieciskā laukā iet atzīšanas ceļu un sociālā laukā veic lielu darbu tautas vispārējās labklājības līmeņa pacelšanai.

Visu to ir jau izjutoši un piedzīvojuši strādnieki. Tāpēc arī savos atjaunoto arodbiedrību karogu svētkos, kurus tik plaši un ar lielu sajūsmu nosvinēja brīvdabas mūzeja parkā, strādnieki ielūdza arī atjaunotās valsts vadītāju un valdību. Un šais lielajos saprašanās un saderības svētkos valdības galva teica ievērojamos sociālpolitiķa vārdus, ka „pāri visām mašīnām, pāri visiem skursteņiem, pāri visām fabriku lielajām ēkām stāvētas cilvēks, kas tur apakšstāvā strādā pie šīm mašīnām. Tas ir tas galvenais, tas ir tas kapitāls, tā ir tā bagātība!”

Vienības valsts vadonis ar pareizu sociālpolitiku bez lielām grūtībām ir ticis pāri vienam no cietākajiem valsts dzīves riekstiem — strādnieku jautājumam. Ar tādu politiku atdzimšanas kustībā viņš arī strādniekus neilgā laikā ir izaudzinājis par īstiem Latvijas patriotiem. Viņš ir sapratis strādnieka vajadzības. Viņš zina, ka bez latviešu strādnieka nav latviešu tautas, un ka strādnieku nomākšana būtu netaisna mūsu tautas daļas nomākšana. Atzīstot strādnieka īpatnējās intereses, vienības valsts ir paņēmusi strādniekus visas tautas kopībā, kur viņi ir atgriezušies ar priecīgu sirdi, jo zem svešu zemju

karogiem strādnieki nav uzcēluši ne savu, ne savas dzimtenes laimi.

Tautas vienības domas piepildīšanās skaistu turpinājumu rādīja arī lielie zemnieku plaumas svētki 1935. gada 13. oktobrī Koknesē. Ar savu grandiozitāti tie pārsteidza visus. Še satikās novadi un pārnovadi, zemgaļi ar latgaļiem, kurzemnieki ar vidzemniekiem. Tur pulcējās zemnieki un strādnieki, pilsētas ierēdņi un inteliģenti. Un visi kopā ar valsts vadību tie smēla priekus mūsu zemes rudens raženības pārpilnības skatē un guva jaunus spēkus vienotas tautas darba varenībai.

Un netikai iekšēju vienotību un varenību ir aizsniegusi mūsu valsts autoritārās valdības vadībā. Arī uz ārieni mūsu stāvoklis ir kļuvis drošāks un stiprāks. Bez daudziem citiem sasniegumiem, pieminēsim šē tikai ievērojamo Baltijas valstu ciešās sadarbības nolīgumu 1935. g. septembrī, kuŗu izdevās noslēgt, pateicoties ārlietu ministra Dr. K. Ulmaņa aktīvai ierosmei.

*
*
*

Ja nu pēc šiem īsiem un aprautiem konturējumiem mēs vēlreiz uz mirkli pārļaižam skatu vienības valsts ieguvumiem un sasniegumiem pēc 15. maija, tad mēs šē redzam darbu un atkal darbu, drudzainu darbu kā viskarstākā siena laikā, un lielu, ievērojamu, pozitīvu darbu rezultātus. Bet šis darbs vēl nav nobeigts, nedz galā, viņš ir tikai labā sākumā un tomēr uzrāda tik iepriecinošus panākumus. Bet kur ir šo panākumu atslēga?

Pāri visiem ieguvumiem un sasniegumiem skatoties aiz paveikto valsts darbu kalniem, mēs tur redzam kādu centrālu figūru ar milzīgas enerģijas izpaudumu sejā, ar drošu, caururbjošu un nešaubīgu skatu, nenogurstošu darbīgumu, ar lielām zināšanām, dziļi jūtošu humānista sirdi, kuŗā mīt neizdzē-

šama, neizraujama un neizdedzināma ticība mūžīgi Latvijai, — vienotas latviešu tautas labākai nākotnei, mūsu valsts latviskai varenībai, krāšņumam un skaistumam, kam viņš upurē savu personību, visu savu dzīvi. Tas ir vienības valsts vadonis — valsts prezidents (kopš š. g. 11. aprīļa) un ministru prezidents — Dr. Kārlis Ulmanis. Viņa politiskais darbs ir vainagojis Latviju ar 18. novembri un ar 15. maiju, ar 15. maija ieguvumiem un sasniegumiem.

Vienības valsts vadona politika ir bijusi nacionāla un liberāla — tāda, kas visdziļāki sakņojas tautas visplašākos slāņos. Bez spaidiem, ar nacionālu liberālismu vienības valsts valdība ieguvusi sev draugus strādniekos un zemniekos, uzņēmējos un garīgā darba darītājos.

Viena no raksturīgākām vienības valsts vadona politikas līnijām ir nobriedušu reformu reālizēšana, sociālo plaisu un pretešķību izlīdzināšana, solidarisms. Mūsu vienības valsts vadonis pilnā mērā sevī atspoguļo modernās Eiropas sociālās un politiskās domas un garu. Būdams ar ilggadēju aktīva sabiedriskā un politiskā darba stāžu, plaši izglitoties Eiropas un Amerikas universitātēs, divu fakultātu Dr. honoris causa, ļoti daudz studējis filozofisko un socioloģisko literatūru un savus uzskatus norūdījis cietajā, bet svētīgajā dzīves darba skolā, vienības valsts vadonis ir persona ar ļoti plašu redzes aploku un pēc sava rakstura jaunlaiku humānists. Valsts lielo mērķu un tālo nolūku labā viņš nekad nepielieto varu tur, kur var iztikt bez tās. Mūsu vienības valsts vadonis nav diktators šī vārda vēsturiski klasiskā nozīmē, bet gan neaprobežota autoritāte, kuŗas mājieniem ar prieku seko armija, spēcīgā aizsargu organizācija un visa tauta. Parlamentārisma laikā viņam nebija lielāka vara kā kuŗam katram partiju līderim, un tomēr, jau tad viņš bija ieguvis sev plašu iespaidu un simpatijas ar savu

spīdošo politiķa talantu, bagātajiem piedzīvojumiem valsts darbā, ar savu patriotismu, ideālismu un apbrīnojamām darba spējām. Par pēdējām bez jebkāda pārspilējuma var teikt, ka mūsu vienības valsts vadonis ir retums ne tikai mūsu tautā, bet arī pasaules politiķu mērogā un gadu simtus ilgā vēsturē. Atjaunotās vienības valsts vadonis visu galveno valsts darbu smagumu iznes uz saviem pleciem. Viņš nosprauž galvenās principiālās līnijas valsts politikā un arī pats piedalās aktīvā jaunās Latvijas izveidošanas darbā. Tāpēc arī šis diženais ozols tik dziļas saknes ir laidis latviešu tautas un Latvijas valsts pamatos. Un vienotā tauta, vienības valsts un viņas vadonis Kārlis Ulmanis ir jau kļuvuši kā kopējs un nešķirams simbols, kas uz mūžīgiem laikiem ieiet vēsturē kā latviskās vareņības, krāšņuma un skaistuma laikmeta cildenākais piepildījums.

Saturs.

	Lpp.
Priekšvārds 2. iespaidumam	5

I.

18. novembris.

1. Valsts idejas pirmavoti	7
2. Patstāvības centieni	14
3. Valsts dibināšana	20
4. 18. novembris	23
5. Republika uz kuģa	26
6. 18. novembra vērtējums	34

II.

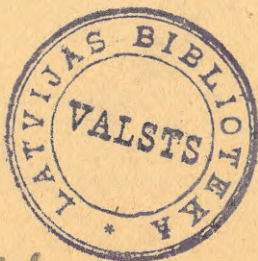
15. maijs.

1. 15. maijs, viņa cēloņi, norise un attaisnojums	39
2. 15. maija nozīme	52

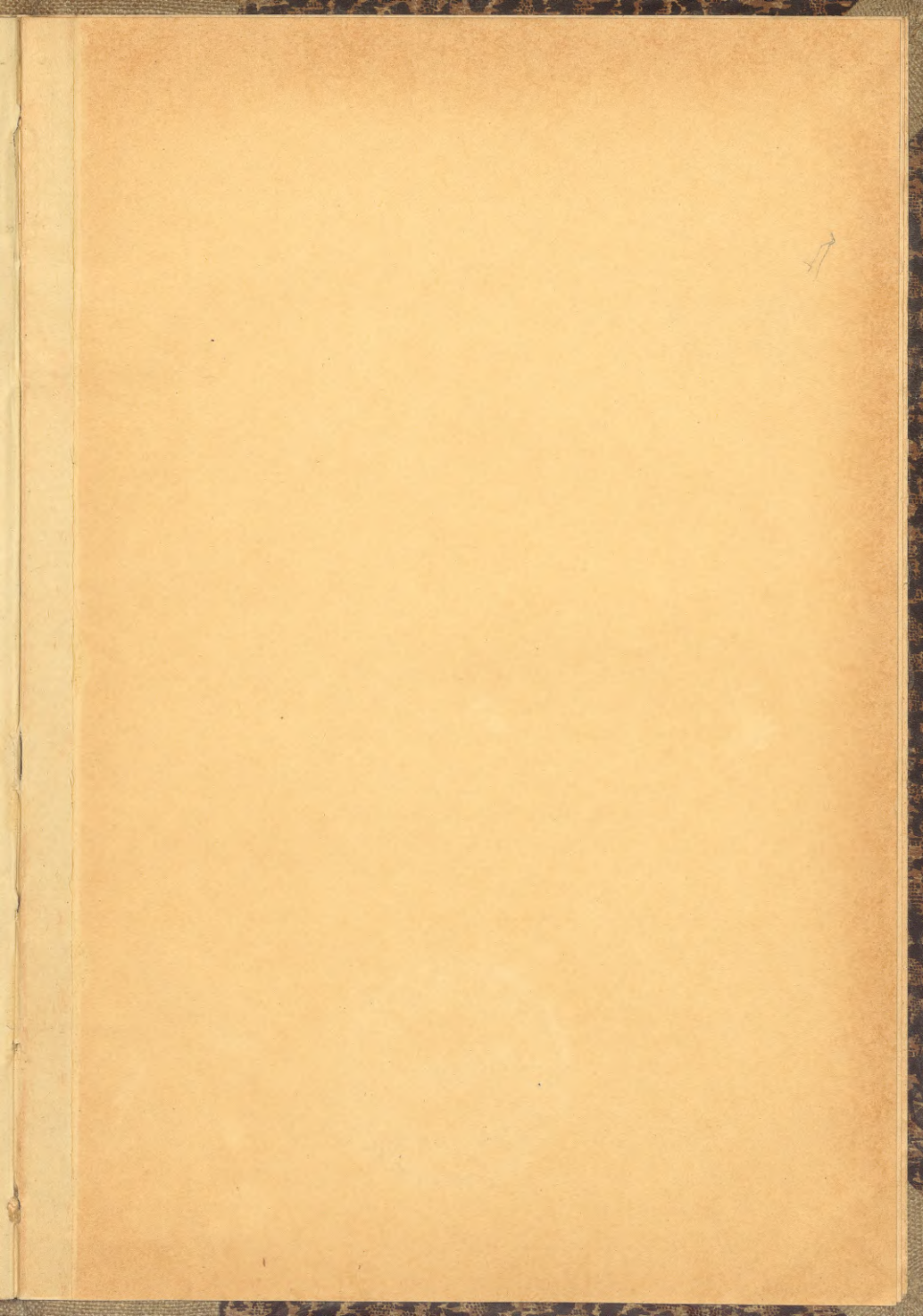
III.

15. maija Latvijas sasniegumi.

1. Saimnieciskās dzīves stabilizēšana	58
2. Izglītības un kultūras druvas briedums	65
3. Latviskā Latvija	69
4. Vienības valsts un viņas vadonis	72

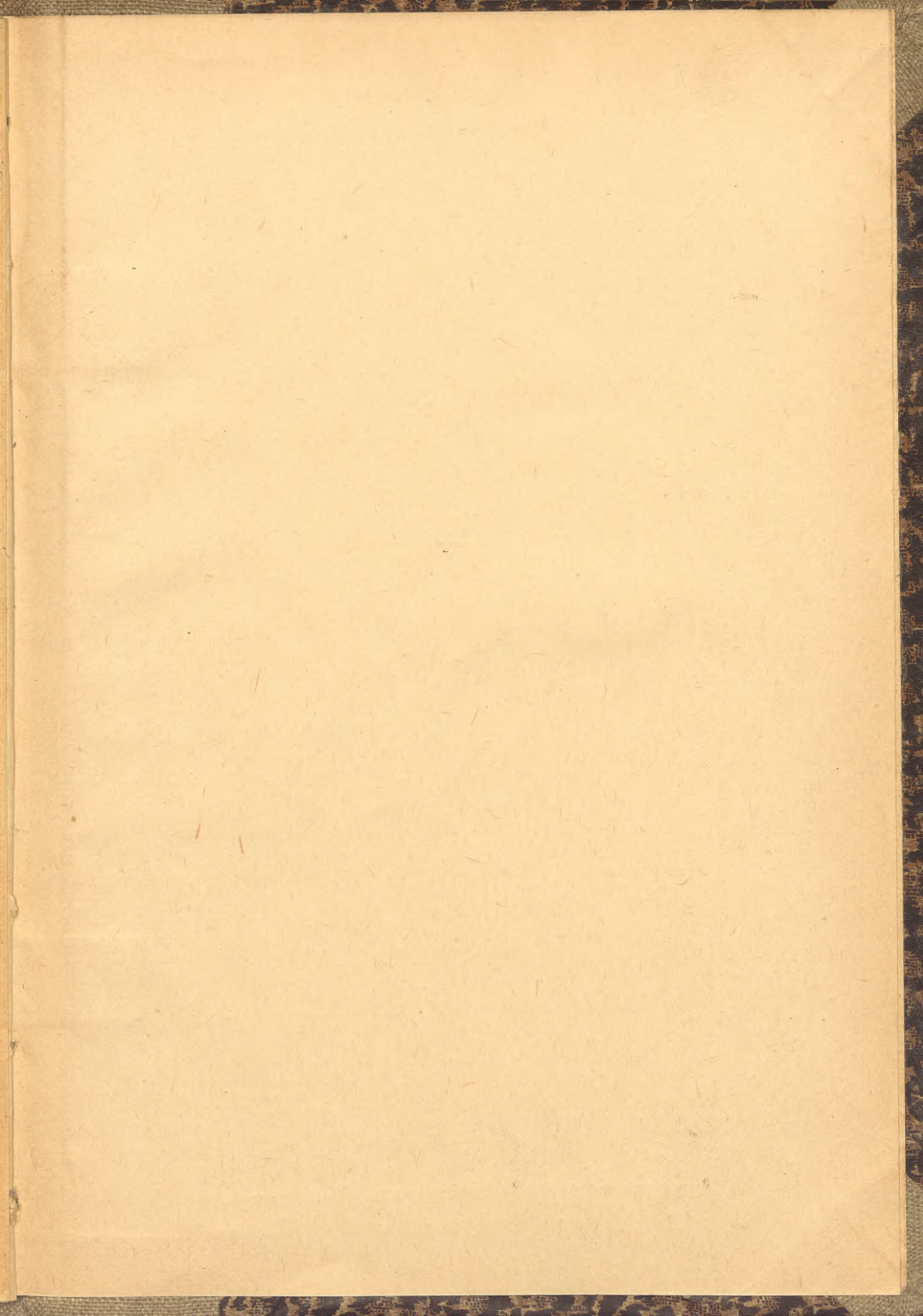

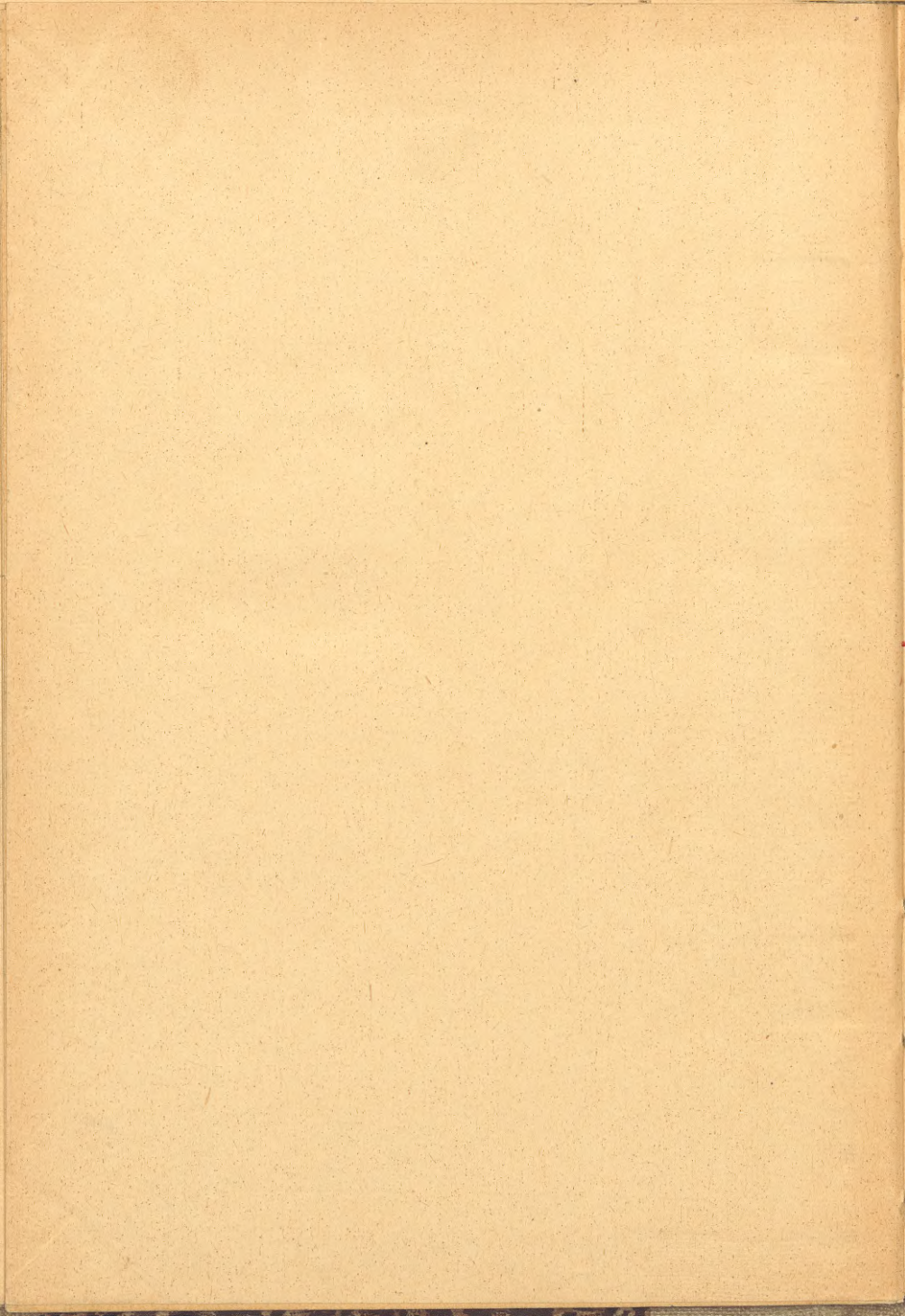
LA 104

4 MAI 1936

104
LH

50.
LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309054701

L2-1

Par. 1